

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Erik Boltegård Blom

Risk för återfall i vad?

En studie om riskbedömningen vid omvandling av fängelse på livstid

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Tova Bennet

Termin: VT24

Innehåll

Summary	4
Sammanfattning	5
Förord	6
Förkortningar	7
1 Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Syfte och frågeställningar.....	2
1.3 Teoretisk utgångspunkt	2
1.4 Metod.....	4
1.5 Utgångspunkter för den empiriska undersökningen.....	6
1.6 Material.....	7
1.7 Avgränsningar	8
1.8 Disposition.....	8
2 Allmänt om omvandling av livstidsstraff	9
2.1 Ansökan om omvandling.....	9
2.2 Handläggningen av ett omvandlingsärende.....	9
3 Förutsättningarna för omvandling av ett livstidsstraff	12
3.1 Avtjänad tid samt uppträdande på anstalt.....	12
3.2 Risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag	14
3.2.1 Lagstiftarens avsikt med regleringen	14
3.2.2 ”Risk för återfall”	15
3.2.3 ”I brottslighet av allvarligt slag”	16
4 Underlaget för bedömningen av återfallsrisken	20
4.1 Rättsmedicinalverkets riskutredning	20
4.2 Forensisk socialutredning.....	21
4.3 Psykologutredning.....	22
4.4 Medicinsk-psykiatrisk utredning	23
4.5 Rättsmedicinalverkets utlåtande	24
5 Återfallsbedömningen i rättstillämpningen	25
5.1 Resultat: Återfallsrisken i ärenden som omvandlats	25
5.1.1 Fall 1: Rutger	25
5.1.2 Fall 2: Ulf	26
5.1.3 Fall 3: Ulrik	27
5.1.4 Fall 4: Magnus	28
5.1.5 Fall 5: Susanna	29
5.1.6 Fall 6: Lukas.....	30

5.1.7	Fall 7: Greger	30
5.1.8	Fall 8: Gunnar	31
5.1.9	Fall 9: Roland.....	32
5.1.10	Delanalys.....	34
5.2	Resultat: Ärenden där återfallsrisken gränsar mot låg	35
5.2.1	Fall A: Simon	36
5.2.2	Fall B: Börje.....	37
5.2.3	Fall C: Reine	38
5.2.4	Fall D: Joel	39
5.2.5	Fall E: Lenny.....	40
5.2.6	Fall F: Eva.....	40
5.2.7	Delanalys.....	41
5.3	Resultat: Återfall i hur allvarlig brottslighet?.....	43
5.3.1	Återfall i brottslighet.....	44
5.3.2	Allvarlig brottslighet.....	45
5.3.3	Oklara bedömningar.....	46
5.3.4	Brottslighet av allvarligt slag.....	47
5.3.5	Delanalys.....	47
5.4	Resultat: Återfall i vilken typ av brottslighet?	49
5.4.1	Delanalys.....	49
6	Avslutande diskussion	52
6.1	Återfallsrisken i ärenden som har omvandlats	52
6.2	Brottslighet av allvarligt slag.....	53
6.3	En förutsebar riskbedömning?.....	55
6.4	Avslutande ord.....	56
	Källförteckning.....	58

Summary

Sweden has never before had so many serving life sentences. Anyone sentenced to life imprisonment has the opportunity to apply to have their sentence fixed by a court. In that examination, the court must take into account various factors, including whether there is a risk that the lifer will relapse into serious crime. To help answer that question, the court has a statement from the National Board of Forensic Medicine (RMV). If the court believes that such a risk exists, the life sentence may not be converted.

This work includes an empirical investigation of several cases regarding the conversion of life imprisonment. One question that has been investigated is what is required for a person to be considered not dangerous enough to receive a fixed sentence. It was found that RMV must assess the risk of relapse as low. In some cases, the prisoner has been considered harmless enough despite RMV assessing the risk as medium. These are cases where the prisoner has a significant history of abuse and crime but has undergone treatment and prepared for a life of freedom.

Secondly, an analysis has been made of whether the examination of the risk of recidivism is predictable and free from arbitrary elements. A shortcoming is that it is difficult for a lifer to predict the degree to which they, through their efforts, such as treatment and education, can influence the risk of recidivism, or whether this risk is difficult to influence given the convicted person's early debut in addiction or crime. Another shortcoming is that it sometimes happens that RMV states that a lifer is still too dangerous to be released as they have not been tested on leaves, but the Swedish Prison and Probation Service does not give the convicted person the opportunity to be tested on leaves when it is deemed too dangerous. The prisoner ends up in a circularity.

Thirdly, this work addresses the question of what is meant by serious crime. According to the law, only the risk of relapse into a crime of a serious nature can prevent a life sentence from being converted to a fixed-term sentence. The Supreme Court declared that serious crime primarily refers to crimes against someone's life, health, or personal safety. It is only in a few cases that we are told what type of crime the risk of relapses refers to. Is it about a relapse into murder, serious theft, drug crimes, or something else? That question is not answered in most cases. I believe that RMV and the courts, as far as possible, owe the lifer an answer to that question.

Sammanfattning

Sverige har aldrig tidigare haft så många som avtjänar livstids fängelse. Den som är dömd till livstids fängelse har möjlighet att ansöka om att få sitt straff tidsbestämt av Örebro tingsrätt och därmed bli frigiven vid ett visst datum. Vid den prövningen ska domstolen ta hänsyn till olika faktorer, bland annat om det finns risk att den livstidsdömde återfaller i brottslighet av allvarligt slag. Till hjälp för att besvara den frågan har domstolen ett utlåtande från Rättsmedicinalverket (RMV). Om domstolen menar att en sådan risk finns får inte livstidsstraffet omvandlas.

I det här arbetet har en empirisk undersökning av ett antal ärenden om omvandling av fängelse på livstid gjorts. En fråga som undersökts är vad som krävs för att en person ska anses vara tillräckligt ofarlig för att få sitt straff tidsbestämt. Det visade sig att det krävs att RMV bedömer återfallsrisken som låg. I vissa fall har den dömde ansetts tillräckligt ofarlig trots att RMV bedömt risken som medelhög – det handlar om fall där den dömde har en tung historik av missbruk och kriminalitet - men där denne har genomgått behandling och förberett sig inför ett liv i frihet.

För det andra har en analys gjorts av om prövningen av återfallsrisken, från den livstidsdömdes perspektiv är förutsebar och inte har några godtyckliga inslag. En brist är att en livstidsdömd har svårt att förutse i vilken grad denne genom egna ansträngningar, exempelvis behandling och utbildning, kan påverka återfallsrisken eller om denna risk är svår att påverka med tanke på den dömdes tidiga debut i missbruk eller kriminalitet. En annan brist är att det förekommer att RMV säger att en livstidsdömd än så länge är för farlig att släppas ut då denna inte fått prövas i egna permissioner, men där Kriminalvården inte ger den dömde möjlighet att prövas i egna permissioner då den bedöms för farlig. Riskbedömningen kan ibland innebära att en livstidsdömd hamnar i ett moment 22.

En tredje fråga som behandlas i detta arbete är vad som menas med ”brottslighet av allvarligt slag”. Enligt lagen är det bara risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag som kan hindra att en livstidsdömd får sitt straff tidsbestämt. Högsta domstolen menar att det med brottslighet av allvarligt slag framförallt åsyftas brott mot någons liv, hälsa eller personliga säkerhet. Örebro tingsrätt menar att även grov stöld och narkotikabrottslighet omfattas av begreppet brottslighet av allvarligt slag. Av den empiriska undersökningen framgår att både RMV och domstolarna ibland uttalar sig om risken för återfall i brottslighet, ibland för risken för återfall i allvarlig brottslighet och ibland för risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag. Det är flera olika begrepp, med olika innebörd. Handlar det om återfall i mord, grov stöld, narkotikabrott eller något annat? Svaret på den frågan får vi bara i något enstaka fall. I de andra fallen vet vi inte. Jag menar att RMV och domstolarna, så långt det är möjligt, är skyldig den livstidsdömde ett svar på den frågan.

Förord

Tack till min handledare juris doktor, Tova Bennet! Dina synpunkter på språk, innehåll och metod har varit till stor hjälp.

Jag vill även tacka registraturen på Örebro tingsrätt och Göta hovrätt. Skickliga tjänstemän som varit snabba, noggranna och hjälpsamma i handlingsutlämnandet.

Tack även till de kunniga medarbetarna på Rättsmedicinalverket och Kriminalvården som snabbt lämnat ut handlingar och svarat på frågor.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
RMV	Rättsmedicinalverket
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
RB	Rättegångsbalken
OmvF	Förordning (2006:1119) om vändling av fängelse på livstid
OmvL	Lag (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid
Prop.	Proposition
Ds.	Departementsserien
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Den här uppsatsen undersöker vilken betydelse bedömningen av återfallsrisken har för en livstidsdömds möjlighet till frigivning. Innan den frågan avhandlas bör något kort sägas om livstidsstraffets bakgrund. Livstidsstraffet är det strängaste straffet i svensk rätt.¹ Livstids fängelse blev en självständig påföljd i Sverige genom införandet av 1734 års lag.² Den nuvarande bestämmelsen om livstidsstraffet trädde i kraft genom brottsbalkens tillkomst år 1965.³ Bestämmelsen återfinns i BrB 26:1 och föreskriver att fängelse får utdömas på viss tid eller på livstid. I början av 2019 så var drygt 96 procent av dem som avtjänade ett livstidsstraff dömda för mord eller medhjälp, försök eller anstiftan till detta brott.⁴ Sverige har aldrig tidigare haft så många personer som avtjänar ett livstidsstraff i anstalt. Kriminalvårdens statistik ger vid handen att 203 personer under år 2022 avtjänade ett livstidsstraff i anstalt.⁵

Livstidsstraffet innebär att den dömda hålls inlåst på obestämd tid, om inte en domstol beslutar att omvandla straffet till ett tidsbestämt straff.⁶ En livstidsdömd har möjlighet att ansöka hos domstol om att få sitt straff på obestämd tid omvandlat till ett straff på bestämd tid. Vid en sådan bedömning ska domstolen fästa avseende vid olika omständigheter, men den enskilt viktigaste är frågan om det finns en risk för att den dömda återfaller i brottslighet av allvarligt slag. Om det finns en sådan risk får inte en ansökan om omvandling av livstids fängelse bifallas (NJA 2008 s. 579 I). RMV har till uppgift att lämna ett utlåtande i frågan om återfallsrisken, men det är ytterst domstolen som avgör om en sådan risk hindrar att straffet omvandlas eller inte. Det är enligt forskningen svårt att bedöma om det finns en risk att en individ återfaller i brottslighet.⁷ Med hänsyn till att Sverige aldrig tidigare haft så många som avtjänar ett livstidsstraff så finns det ett behov av att granska hur riskbedömningen för denna grupp sker i praktiken. Jag vill undersöka den frågan från den livstidsdömdes perspektiv.

---

¹ Se t.ex. Svensson (2021) s. 89.

² Se SOU 2002:26 s. 35.

³ Se Prop. 1962:10 s. A 63.

⁴ Se Prop. 2018/19:138 s 13.

⁵ Se Kriminalvården (2022) s. 11 ff.

⁶ Se Prop. 2005/06:35 s. 13.

⁷ Se RMV, remissyttrande över betänkandet Villkorlig frigivning – förstärkta åtgärder mot återfall i brott (SOU 2017:61), 2017-10-27, Dnr X17-90637.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att utreda hur bedömningen av om det föreligger en risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag sker i praktiken samt huruvida prövningen är rättssäker för den enskilde. Min förhoppning är att denna framställning kan bidra till att ge mer klarhet i hur prövningen går till, vad som avses med brottslighet av allvarligt slag och om det finns några rättssäkerhetsbrister i denna prövning. Det kan förhoppningsvis vara av värde för både rättsvetenskapen och för praktiker. Uppsatsen har följande frågeställningar:

1. Vad krävs för att återfallsrisken inte ska utgöra ett hinder för omvandling av ett livstidsstraff?
2. Vad innebär att återfallsrisken ska avse brottslighet av allvarligt slag?
3. Är prövningen av återfallsrisken rättssäker i termer av förutsebarhet och frånvaro av godtycke?

1.3 Teoretisk utgångspunkt

Den teoretiska utgångspunkten för detta arbete är den enskilda livstidsdömdes intresse av förutsebarhet och frånvaro av godtycke vid prövningen av dennes möjlighet att få sitt straff tidsbestämt. En sådan utgångspunkt anknyter till begreppet rättssäkerhet. Någon allmänt vedertagen definition av rättssäkerhet finns inte, det finns tvärtom flera olika uppfattningar om vad begreppet innebär.⁸ En central definition av rättssäkerhet på straffrättens område är Nils Jareborgs som lyder att rättssäkerhet ska förstås som ”ett rimligt rättsskydd mot statens legala maktutövning”. Enligt Jareborg bör begreppet rimligt rättsskydd förstås som den enskildes intresse av självbestämmande och livsplanering.⁹ Jareborg gör gällande att rättssäkerhet ska definieras som ”förutsebarhet i rättsliga angelägenheter”.¹⁰ Min utgångspunkt är att analysera huruvida prövningen av återfallsrisken ter sig som förutsebar, i den av Jareborg förordade betydelsen, för den enskilda livstidsdömde. Det bör vara tydligt vad det är som bedöms samt vilka ansträngningar som den dömde kan göra för att påverka bedömningen.

En berättigad invändning mot detta är att perspektivet blir för snävt. Det finns regleringar som är förutsebara, men som av annat skäl kan kritiseras i fråga om rättssäkerhet. Ett i sammanhanget illustrativt exempel skulle kunna vara att domstolarna bedömer att livstidsdömda som haft alkoholproblem aldrig kan få sitt straff omvandlat, med hänsyn till att det utgör en så tydlig riskfaktor för återfall i brott. Om domstolarna konsekvent kommer fram till den slutsatsen så finns det inga problem kopplade till förutsebarhet. En annan fråga är om det en etiskt godtagbar slutsats. Den frågan finns det emellertid inget

---

⁸ Jfr Peczenik (1995) s. 89.

⁹ Se Jareborg (2011) s. 113.

¹⁰ Ibid.

utrymme att besvara om man enbart utgår ifrån begreppet rättssäkerhet i fråga om förutsebarhet. Den frågan kan dock besvaras om man väljer att vidga rättssäkerhetsbegreppet. Pezcenik har argumenterat för ett sådant vidgat begrepp som han betecknar ”Materiell rättssäkerhet”. Den läran tar sin utgångspunkt i det som Jareborg beskriver kring förutsebarhet. Materiell rättssäkerhet förutsätter enligt Pezcenik att beslut som innebär rättskipning eller myndighetsutövning är i hög grad förutsebara på grund av rättsnormerna och samtidigt i stor utsträckning är *etiskt godtagbara*.¹¹ Vad som är etiskt godtagbart kan variera, men kan till exempel utgöras av rättvisehänsyn.¹² Med formell rättvisa avses att en domare har tillämpat gällande lag enligt de procedurregler som gäller. Materiell rättvisa kan ha flera innebörder, men den mest centrala innebörden knyter an till moralen.¹³ Materiell rättvisa innebär att de normer som ställs upp för tilldelning eller fördelning bygger på vissa ändamålsenliga kriterier. Som exempel på sådana kriterier lyfts vanligtvis behov, förmåga, förtjänst och formell likvärdhet.¹⁴ Enligt min uppfattning får då beslutet att omvandla ett livstidsstraff till ett tidsbestämt straff utgöra en slags tilldelning. Det går exempelvis att resonera om förtjänst i förhållande till förmåga ska få ett större genomslag i bedömningen av återfallsrisken. En sådan analys riskerar dock att bli något egenartad med hänsyn till att frågan om bedömningen av risken för återfall i allvarlig brottslighet inte är en fråga om moral, utan om domstols bedömning på grundval av ett tvärvetenskapligt utlåtande.

Ett uttryckligt syfte med omvandlingslagen var att förbättra förutsebarheten för livstidsdömda. Med hänsyn till det så finns det anledning att utgå ifrån Jareborgs definition av rättssäkerhet i termer av förutsebarhet och frånvaro av godtycke. En diskussion utifrån ett materiellt rättssäkerhetsbegrepp är i och för sig också intressant, men av utrymmesskäl måste diskussionen begränsas. Jag avser därför att belysa regleringen ur den enskilde livstidsdömdes intresse av förutsebarhet avseende prövningen av återfallsrisken och att den sker med avsaknad av godtycke. Det motstående intresset, som tydligt pekats ut av lagstiftaren, är intresset av samhällsskydd.¹⁵ Samhällsskydd kommer att behandlas längre fram i denna framställning. Jag kommer däremot inte att diskutera huruvida omvandlingslagen innebär en lämplig intresseavvägning mellan intresset av samhällsskydd och den livstidsdömdes möjligheter att få sitt straff tidsbestämt. Regeringen har gett en utredning i uppdrag att lämna förslag på en ny tidsobestämd påföljd med det uttalade syftet att stärka samhällsskyddet.¹⁶ Det största oppositionspartiet, Socialdemokraterna, har föreslagit en tidsobestämd påföljd för unga, där frihetsberövandet ska pågå så länge som det finns en risk för återfall i brott.¹⁷ Samhällsskyddsperspektivet är således väl företrätt i den allmänna debatten. Det är ovanligare att livstidsdömdas

---

¹¹ Se Peczenik (1995) s. 94.

¹² Se Ibid s. 99.

¹³ Se Jareborg & Zila (2022) s. 67.

¹⁴ Se Jareborg (2011) s. 110.

¹⁵ Se Prop. 2005/06:35 s. 19

¹⁶ Se Dir. 2023/74.

¹⁷ Se Carlén/Sveriges Television (2024).

perspektiv gör sig gällande i debatten. Min uppfattning är att det därför är angeläget att skriva denna uppsats utifrån en livstidsdömds perspektiv.

1.4 Metod

Denna uppsats har en rättsanalytisk metod. Uppsatsen har delvis en rättsdogmatisk ansats, vilket inryms i den rättsanalytiska metoden, och jag ska nu förklara varför. Ordet dogmatik bör språkligt förstås som ”systematisk troslära”.¹⁸ Rättsdogmatik har dock inte mycket gemensamt med dogmatik i den språkliga bemärkelsen. Den rättsdogmatiska metoden handlar inte om troslära utan om att utreda vad som är gällande rätt genom att rekonstruera en rättsregel.”. Rättsdogmatiken som aktivitet innebär att de olika delarna i rättskällevärdet analyseras i syfte att påvisa vad som är gällande rätt.¹⁹ En annan beskrivning av rättsdogmatiken är att det handlar om att rekonstruera gällande rätt. Den rekonstruktionen sker som utgångspunkt med hjälp av lagstiftning samt dess förarbeten, rättspraxis och rättsvetenskaplig litteratur.²⁰ I denna framställning har visst utrymme ägnats åt att tolka innebörden av lokutionen *om det finns risk att den dömda återfaller i brott av allvarligt slag* i 4 § OmvL. Den har utretts med hjälp av lagtext och förarbeten.

I föreliggande arbete har jag inte bara intresserat mig för vad som är gällande rätt. Jag har även analyserat hur rätten tillämpas i praktiken. Vid prövning av ärenden om omvandling av fängelse på livstid har rätten underlag i form av utlåtanden från RMV.²¹ När tingsrätten bedömer om det finns en risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag så har utlåtandet från myndigheten stor betydelse. I syfte att förstå hur RMV förhåller sig till lokutionen i 4 § OmvL har jag studerat internt material från myndigheten. Ett vetenskapligt tillvägagångssätt som innefattar en analys av en myndighets interna handlingar får bedömas falla utanför den rättsdogmatiska metodens ramar. En rättsdogmatiker har normalt att förhålla sig till de auktoritativa rättskällorna.²² Till de auktoritativa rättskällorna hänförs vanligen lagtext, prejudikat och förarbeten.²³ Av den anledningen är det svårt att beskriva min metod som rättsdogmatisk. Mitt tillvägagångssätt rymmer dock inom den rättsanalytiska metoden som medger både en tolkning av gällande rätt samt att den gällande rätten analyseras med hjälp av annat material än de auktoritativa rättskällorna.²⁴ I föreliggande arbete har jag inte bara utrett vad som är gällande rätt utan även analyserat hur den tillämpas i praktiken. Av det skälet är arbetet i denna del rättsanalytiskt.

---

¹⁸ Jfr Svenska Akademiens Ordlista, ”Dogmatik”.

¹⁹ Se Kleineman (2018) s. 26.

²⁰ Se Jareborg (2011) s. 123 & 126.

²¹ Se s. 20 för en beskrivning av RMV:s utlåtanden.

²² Jfr Kleineman (2018) s. 39

²³ Se Lehrberg (2022) s. 110.

²⁴ Se Sandgren (2021) s. 54.

För att fastställa och analysera gällande rätt har en empirisk undersökning, av beslut av Göta hovrätt och Örebro tingsrätt i fråga om omvandling av fängelse på livstid, genomförts. Rättsvetenskapliga undersökningar av ett större antal undersökningar från hovrätter eller tingsrätter beskrivs ofta som empiriska undersökningar.²⁵ En sådan undersökning kan göras på rättsdogmatisk grund. När en rättsdogmatiker ska fastställa gällande rätt så är objektet för studien exempelvis rättsfall och förarbeten och den gällande rätten är resultatet av det som domstolarna kommer fram till.²⁶ Det har hävdats att avgöranden från domstolar som inte har auktoritativ karaktär faller utanför den rättsdogmatiska metoden.²⁷ Ett exempel på motsatsen är Tova Bennets doktorsavhandling som innefattade en empirisk studie av praxis från tingsrätterna. Bennet beskrev att en sådan studie kunde tillföra kompletterande information med bäring på den rättsdogmatiska analysen.²⁸ Jag anser att det finns goda skäl att resonera som Bennet och att en analys av praxis från underrätterna på ett bra sätt kan komplettera, eller utvidga om man så vill, ett rättsdogmatiskt tillvägagångssätt. Det bör dock noteras att det som undersöks i den empiriska undersökningen i föreliggande framställning är beslut, till skillnad från domar som undersöktes i Bennets avhandling. Min uppfattning är att en dom som utgångspunkt bör anses ha ett högre rättskällevärde jämfört med ett beslut, bland annat eftersom det följer av praxis från Europadomstolen att domar behöver motiveras mer utförligt än beslut.²⁹

En ytterligare orsak till att den rättsdogmatiska metoden inte lämpar sig särskilt väl för att undersöka dessa beslut är att besluten har tvärvetenskapliga inslag. Domstolen ska som utgångspunkt inhämta en utredning från RMV som innehåller ett utlåtande om återfallsrisken (10 § OmvL). Enligt 2 kap. 1 § Rättsmedicinalverkets föreskrifter om riskutredning inför prövning av omvandling av fängelse på livstid (HSLF-FS 2018:6) så innehåller en sådan utredning ofta såväl en socialutredning, psykologutredning och en medicinsk-psykiatrisk utredning. I den mån domstolarna i sina beslut hänvisar till dessa utlåtanden så kan det finnas skäl att redogöra för dessa i framställningen. Även om lagtexten har stipulerat att en sådan undersökning ska ligga till grund för rättens bedömning så framstår det som främmande att inom ramen för en rättsdogmatisk metod analysera utlåtanden med tvärvetenskapliga inslag i form av bedömningar av läkare, psykologer och socionomer. I syfte att kunna förstå hur RMV tar fram sina utlåtanden har deras interna handledning analyserats. En sådan handledning saknar rättskällevärde, men är av värde för att förstå hur dessa utlåtanden tas fram och för att analysera innehållet i dessa. Med en rättsanalytisk metod är det emellertid möjligt att analysera gällande

---

²⁵ Se Sandgren (1995/1996) s. 742.

²⁶ Se Asp (2023) s. 939.

²⁷ Se Olsen (2004) s. 117–118.

²⁸ Se Bennet (2020) s. 45

²⁹ Jfr Europadomstolens dom den 16 november 2010 i mål *Taxquet v. Belgium*.

rätt med stöd av material från andra discipliner.³⁰ Av det skälet får även denna del av arbetet beskrivas som rättsanalytisk.

1.5 Utgångspunkter för den empiriska undersökningen

Det ska nu redogöras för hur den empiriska undersökningen, det vill säga rättsfallsanalysen, har genomförts. Örebro tingsrätt är den enda tingsrätten i landet som har till uppgift att pröva en ansökan om omvandling av fängelse på livstid (6 § OmvL). Tingsrättens beslut kan överklagas till Göta hovrätt.³¹ Den empiriska undersökningen har bestått av två delar, där den ena avser beslut som fattats av Örebro tingsrätt och den andra avser beslut som fattats av Göta hovrätt.

Den första delen av den empiriska undersökningen utgör enbart underlag för besvarandet av den första frågeställningen, det vill säga vad som krävs för att livstidsstraffet inte ska utgöra ett hinder för omvandling. Skälet till att jag valt att samla in beslut från tingsrätterna är att jag tidigt i arbetet identifierade att det fanns relativt få beslut som har prövats i två instanser, där någon av instanserna bifallit ansökan. Orsaken till det verkar vara att varken åklagaren eller den dömde överklagar beslut där tingsrätten omvandlat ett livstidsstraff i någon högre utsträckning. För att kunna få ett så heltäckande empiriskt underlag som möjligt för besvarandet av frågeställningen valde jag därför att undersöka samtliga beslut från tingsrätten där rätten beslutat att bifalla ansökan. Här bör tydliggöras att den första delen av den empiriska undersökningen enbart utgör underlag för att besvara den första frågeställningen. Metoden kan med fog kritiseras med hänsyn till att beslut från tingsrätterna inte har något rättskällevärde. Även om den kritiken har fog för sig så är det enbart en tingsrätt i landet som har till uppdrag att pröva dessa ärenden. Om man enbart skulle studera ärenden som blivit föremål för en tvåinstansprövning hade det empiriska underlaget blivit för litet för att kunna bidra med något av värde för att besvara frågeställningen.

Nu följer en beskrivning av hur den första delen av den empiriska undersökningen har genomförts rent praktiskt. Samtliga beslut från tingsrätten under perioden 2018-2023 där utgången blev bifall på den dömdes ansökan om omvandling har ingått i denna del av undersökningen. Vid materialinsamlingen framkom att det inte var möjligt att utifrån tingsrättens målhanteringssystem få fram samtliga ärenden som har omvandlats. Med anledning av detta begärde jag ut samtliga straffidsbeslut från Kriminalvården beträffande livstidsdömda som fått sitt straff omvandlat under tidsperioden. Av dessa beslut framgick målnummer för de beslut som omvandlats. De beslut som Örebro tingsrätt fattat under perioden 2018–2023 laddades ned via Infotorg och Juno

---

³⁰ Se Sandgren (2016) s. 754–755.

³¹ Se Prop. 2005/06:35 s 61.

samt de som inte återfanns i dessa söktjänster begärdes in via tingsrättens registratur. En kvalitativ genomläsning gjordes av samtliga beslut.

Den andra delen av den empiriska undersökningen tar sikte på frågeställningarna avseende om vad det innebär att återfallsrisken ska avse brottslighet av allvarligt slag samt om prövningen är rättssäker i relevant bemärkelse. Denna undersökning avser beslut från Göta hovrätt under perioden 2018–2023. Besluten samlades in genom att en begäran om en förteckning över samtliga ärenden som avgjorts under perioden tillsändes Göta hovrätt. Utifrån den förteckningen laddades besluten som fattats under perioden ner från Infotorg och Juno och de beslut som saknades i dessa rättsdatabaser begärdes ut av hovrätten. Skälet till att jag valt att enbart studera beslut från hovrätterna beträffande dessa frågeställningar är att de har ett högre rättskällevärde. Det är av särskild vikt att studera ärenden som fått en tvåinstansprövning när det gäller dessa frågeställningar, eftersom det då går att följa om instanserna gör olika bedömningar i centrala frågor.

I båda delarna av undersökningarna har jag tagit del av RMV:s utlåtande i varje enskilt ärende. Varje utlåtande har lästs igenom noggrant och robustheten i verkets bedömningar har analyserats. Av etiska skäl är samtliga namn på de livstidsdömda som förekommer i arbetet fingerade. Det finns integritetskänsliga uppgifter om livstidsdömda i detta arbete. Med anledning av förekomsten av sådana uppgifter har jag valt att döpa om de olika ärendena till olika kombinationer av siffror eller bokstäver, istället för målnummer. I en bilaga till arbetet, kodförteckningen, framgår samtliga målnummer som funnits med i undersökningen samt vilken siffra eller bokstav som är relaterad till vilket målnummer. Kodförteckningen kan begäras ut av Juridiska fakulteten.

1.6 Material

Lejonparten av materialet som legat till grund för arbetet är empiriskt och består av beslut från Göta hovrätt och Örebro tingsrätt samt utlåtanden från RMV och i förekommande fall även yttranden från Socialstyrelsens rättsliga råd. Hänvisningar till rättsvetenskaplig litteratur förekommer även i uppsatsen. Omvandlingslagen är sparsamt behandlad i den rättsvetenskapliga litteraturen, men ett förtjänstfullt bidrag har emellertid givits av Claes Lernestedt som i *Festskrift till Vagn Greve* har lämnat några principiella synpunkter på omvandlingslagen.

Därutöver har ansträngningar gjorts för att identifiera texter i den straffrättsliga litteraturen av mer övergripande karaktär som kan utgöra stöd för att belysa de nu aktuella frågeställningarna. Ett exempel på det är de rättsvetenskapare som har skrivit om det så kallade prognostänkandet i straffrätten. En bedömning av en framtida återfallsrisk för en livstidsdömd får anses utgöra ett exempel på en sådan prognos som domstolar har att göra i påföljdsfrågor.

Prognostänkandet i straffrätten har behandlats i flera straffrättsliga standardverk bland annat *Att bestämma påföljd för brott*.

1.7 Avgränsningar

Föreliggande arbete handlar om prövningen av risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag vid omvandling av fängelse på livstid. Det finns ytterligare fyra omständigheter som domstolen har att beakta i omvandlingsprövningen enligt 4 § OmvL. Dessa kriterier har endast behandlats översiktligt. En mer ingående redogörelse för samtliga kriterier skulle sannolikt ske på bekostnad av arbetets kvalitet och djup. Återfallskriteriet skiljer även ut sig från de andra kriterierna i den bemärkelsen att om domstolen bedömer att det finns en återfallsrisk så utgör det ett absolut hinder mot omvandling av livstidsstraffet, även om alla andra kriterier skulle vara uppfyllda (NJA 2008 s. 579).

Som tidigare har beskrivits i metodavsnittet har utlåtanden från RMV analyserats i den empiriska undersökningen. Ett viktigt förbehåll behöver göras i detta avseende. Det är inte möjligt för mig att recensera eller kritisera de vetenskapliga utgångspunkter som ligger till grund för RMV:s utredningar. Jag besitter varken den kunskap eller förmåga som krävs för att recensera de vetenskapliga metoder och mätinstrument som verket begagnar sig av.

1.8 Disposition

Det första kapitlet innehåller en bakgrund till ämnet, frågeställning, metod, material och avgränsningar. I det första kapitlet beskrivs även den teoretiska utgångspunkten för arbetet. I kapitel 2 redogörs för hur ett ärende om omvandling av fängelse på livstid anhängiggörs vid domstol samt för vissa frågor om handläggningen.

Kapitel 3 innehåller en beskrivning av vilka förutsättningar som finns för att en domstol ska kunna omvandla ett livstidsstraff. Läsaren ges här en bild av vilka konkreta omständigheter som domstolen beaktar vid prövningen av ett omvandlingsärende. I kapitel 4 beskrivs RMV:s riskutredningar och utlåtande i fråga om återfall i brottslighet av allvarligt slag. Kapitlet innehåller dels en beskrivning om de olika riskutredningarna som genomförs av verket, dels en beskrivning för det regelverk som gäller för riskutredningarna och utlåtandet.

I det femte kapitlet redovisas resultatet från den empiriska studien. Inledningsvis beskrivs den empiriska studien av ärenden från Örebro tingsrätt där utgången blivit att livstidsstraffet omvandlats. Därefter redogörs för den andra delen av den empiriska studien av omvandlingsärenden som prövats i Göta hovrätt. Det sjätte kapitlet rymmer en avslutande analys och slutsatser som direkt anknyter till uppsatsens frågeställningar.

2 Allmänt om omvandling av livstidsstraff

2.1 Ansökan om omvandling

Ett ärende om omvandling av fängelse på livstid inleds genom en ansökan. Den dömda kan själv ansöka om att livstidsstraffet ska omvandlas, men Kriminalvården kan också ansöka om det finns särskilda skäl för det (2 § OmvL). Skälet till att Kriminalvården har möjlighet att ansöka för en livstidsdömds räkning är att samtliga livstidsdömda ska ha rätt till en frigivningsprövning, oavsett om han eller hon på egen hand förmår driva en sådan process.³²

Ansökan om omvandling ska göras skriftligen till Örebro tingsrätt (6 § OmvL). Den avgörande orsaken till att en enda tingsrätt fick i uppdrag att handlägga dessa ärenden var intresset av en enhetlig rättstillämpning. Regeringen menade även att det var lämpligt att en tingsrätt skulle handlägga dessa ansökningar med hänsyn till att ”blir fråga om ett relativt litet antal ärenden årligen”.³³ Örebro tingsrätt ansågs särskilt lämpad att axla detta uppdrag bland annat på grund av sitt geografiska läge med närhet till de anstalter där många livstidsdömda avtjänar sina straff.³⁴

Det finns begränsningar i när en ansökan om omvandling av fängelse på livstid får göras. En grundläggande förutsättning är att den dömda har avtjänat minst tio år av livstidsstraffet innan ansökan får göras (10 § OmvL). Vid bedömningen om den dömda har avtjänat minst 10 år ska, den tid som den dömda suttit frihetsberövad i målet som livstidsstraffet dömts ut, ingå i beräkningen (NJA 2020 s. 1016). Om domstolen avslår en ansökan om omvandling så får en ny ansökan ges in till Örebro tingsrätt först ett år efter att beslutet om avslag vunnit laga kraft (3 § OmvL). Regeringen uttalade att det var både ”ändamålsenligt och rimligt att en livstidsdömd ges rätt till kontinuerlig omprövning av frihetsberövandet”.³⁵ Europadomstolen har beträffande livstidsdomar, där den dömda behöver avtjäna ett visst antal år i fängelse och att frågan om frigivning därefter är avhängig frågan om en riskbedömning, uttalat att frågan om legaliteten i frihetsberövandet ska kunna underkastas domstolsprövning med rimliga tidsintervall.³⁶

2.2 Handläggningen av ett omvandlingsärende

Ett ärende om omvandling av fängelse på livstid handläggs enligt rättegångsbalkens regler för ärenden. Det innebär att utgångspunkten är att förfarandet

---

³² Se Prop. 2005/06:35 s. 33

³³ Ibid s. 27.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid s. 36.

³⁶ Se Europadomstolens dom *Weeks mot Förenade Kungariket*, dom meddelad den 2 mars 1987 & Danelius (2004) s. 58.

är skriftligt. Även om förfarandet som huvudregel är skriftligt så hålls det regelmässigt förhör med den dömda inför rätten, då ett omvandlingsärende i så hög grad rör den dömdes personliga förhållanden.³⁷ Domstolen har i dessa ärenden en utredningsskyldighet, vilket innebär att domstolen ansvarar för att målet blir utrett i den grad som krävs med hänsyn till målets beskaffenhet.³⁸

Åklagaren är den livstidsdömdes motpart i ärendet. Den huvudsakliga uppgiften för åklagaren i ett omvandlingsärende är att verka för att de kriterier som domstolen ska bedöma ärendet utifrån får en ”allsidig belysning”.³⁹ Därutöver ankommer det på åklagaren att bevaka två särskilda intressen i processen – samhällsintresset och brottsofferintresset.⁴⁰ Någon allmänt accepterad definition av dessa intressen finns emellertid inte. Den utredning som föregick omvandlingslagen menade att åklagaren bevakar samhällsintresset genom att anstränga sig för att brottet och omständigheterna kring brottet blir belysta på ett tillfredsställande sätt.⁴¹ I propositionen ges viss vägledning i hur dessa intressen ska bevakas. Det anges att åklagaren ska beakta samhällsintresset och brottsofferintresset på ett motsvarande sätt som åklagaren gör vid yttranden i fråga om särskild utskrivningsprövning från rättspsykiatrisk vård.⁴²

Av förarbetena till lagen om rättspsykiatrisk vård (SFS 1991:1129) framgår, att åklagarens yttrande i dessa mål syftar till att belysa återfallsrisken. Vad avser brottsofferintresset så åvilar det åklagaren, i mål avseende rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning, att ta hänsyn till eventuella risker för målsäganden i det brottmål som har föranlett vården.⁴³ Åklagarmyndigheten i Stockholm påpekade, i remissvaret till utredningen om frigivning från livstidsstraff, att åklagarens yttranden i ärenden om rättspsykiatrisk vård många gånger framstår som ”tämligen meningslösa”. Myndigheten framhöll att åklagarens kunskap om den dömda som regel inte sträcker sig längre än till vad som framkommit under förundersökningen samt huvudförhandlingen och att värdet av den kunskapen avtar ju längre tid som gått från att domen vunnit laga kraft. Därutöver konstaterade myndigheten att åklagarens argumentation utifrån samhällsskyddsintresse och brottsofferintresse - tenderar att bli allmänt hållen – och något som sällan tillmäts någon större betydelse av domstolen.⁴⁴

---

³⁷ Se Prop. 2005/06:35 s. 53.

³⁸ Ibid s. 50.

³⁹ Ibid. s. 61.

⁴⁰ Ibid. 46.

⁴¹ Se SOU 2002:26 s. 179.

⁴² Se Prop. 2005/06:35 s. 61.

⁴³ Se Prop. 1990/91:58 s. 322.

⁴⁴ Se Åklagarmyndigheten i Stockholm, remissyttrande över betänkandet Frigivning från livstidsstraff, 2002-09-02, Dnr 2002/0640.

Ett beslut i ett ärende om omvandling av fängelse på livstid kan överklagas till Göta hovrätt (52:1 RB).⁴⁵ Huvudregeln är att det krävs prövningstillstånd för att en hovrätt ska pröva ett beslut från en tingsrätt (49:13 RB). Något krav på prövningstillstånd finns dock inte för tingsrätternas slutliga beslut eller beslut som får överklagas särskilt om besluten avser brottmål (49:13 5 st. RB). Ett ärende om omvandling av fängelse på livstid hanteras enligt de regler som gäller för beslut i brottmål (14 § OmvL). Det krävs således inget prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva ett ärende om omvandling av fängelse på livstid.⁴⁶

Hovrättens prövar ärenden enligt omvandlingslagen med stöd av bestämmelserna i 52 kap. RB.⁴⁷ Dessa mål betecknas i hovrätten som Ö-mål, vilket är en förkortning för ”övriga mål”.⁴⁸ Vid överklagande av domar i brottmål gäller förbudet mot *reformatio in pejus*. Det innebär att om endast den tilltalade har överklagat tingsrättens dom eller om åklagaren har överklagat domen till fördel för den tilltalade, så får inte hovrätten döma ut en svårare påföljd än tingsrätten (51:25 RB). Något sådant förbud är inte föreskrivet beträffande Ö-mål.⁴⁹ Även om rättegångsbalken inte föreskriver något förbud mot *reformatio in pejus* vid överklagande av beslut så gäller ett sådant förbud när beslutet avser påföljder.⁵⁰ Ett ärende om omvandling av livstid handlar om omvandling av en tidigare utdömd påföljd och därför gäller förbudet mot *reformatio in pejus* för dessa ärenden.⁵¹

---

⁴⁵ Se Prop. 2005/06:35 s. 61

⁴⁶ Jfr Prop. 2005/06:35 s. 54.

⁴⁷ Se Fitger m.fl., Rättegångsbalken (8 dec. 2023, JUNO), kommentaren till 52 kap. under rubriken ”Inledning”.

⁴⁸ Se Nilsson Hjorth & Hellström (2020) s. 27.

⁴⁹ Se Fitger m.fl., Rättegångsbalken (8 dec. 2023, JUNO), kommentaren till 52 kap. under rubriken ”Inledning”.

⁵⁰ Se Fitger m.fl., Rättegångsbalken (8 dec. 2023, JUNO), kommentaren till 52 kap. under rubriken ”Inledning”.

⁵¹ Jfr Prop. 2005/06:35 s. 35.

3 Förutsättningarna för omvandling av ett livstidsstraff

I det här avsnittet redogörs för vilka förutsättningar i omvandlingslagen som behöver vara uppfyllda för att ett livstidsstraff ska kunna omvandlas. Samtliga kriterier beskrivs översiktligt och återfallskriteriet beskrivs mer i detalj. Redogörelsen sker med stöd av lagtext, förarbeten och rättsvetenskaplig litteratur.

Nu när bakgrunden är beskriven är det dags att ta sig an sakfrågan. Det finns en paragraf i omvandlingslagen som föreskriver vad som ”särskilt ska beaktas” vid prövningen av en ansökan om omvandling av fängelse på livstid. Av 4 § OmvL framgår att det som särskilt ska beaktas är den tid som den dömde har avtjänat, vad som av domen framgår om de omständigheter som legat till grund för straffmätningen, om den dömde har åsidosatt vad som gäller för verkställigheten, om den dömde har medverkat till att främja sin anpassning i samhället, om det finns risk för att den dömde återfaller i brottslighet av allvarligt slag. Professor Claes Lernestedt har beskrivit det som att en livstidsdömd i ”någon relevant språklig bemärkelse” har rätt till omvandling om de i lagtexten angivna förutsättningar är uppfyllda.⁵²

Även om det i lagtexten pekas ut ett antal faktorer som domstolen särskilt ska beakta så har domstolen att göra en helhetsbedömning i varje enskilt fall om det finns förutsättningar att besluta om att livstidsstraffet ska omvandlas till ett tidsbestämt straff.⁵³ Enligt Högsta domstolen får visserligen sådana omständigheter som inte räknats upp i paragrafen beaktas, men att det enbart torde bli aktuellt undantagsvis (NJA 2008 s. 579 I). Sådana omständigheter kan enligt Högsta domstolen utgöras av tredjemansskäl⁵⁴ eller billighetsskäl. Den typen av omständigheter bör i första hand vara en fråga för regeringen att beakta inom ramen för nådeinstitutet. (NJA 2008 s. 579 I).

3.1 Avtjänad tid samt uppträdande på anstalt

Under denna rubrik redogörs översiktligt för tre kriterier som domstolen särskilt ska pröva vid ansökan om omvandling av fängelse på livstid. Dessa kriterier har enbart betydelse för prövningen för det fall att återfallsrisken inte utgör ett hinder mot att straffet tidsbestämt.

Av lagtexten framgår att domstolen ska fästa avseende vid den tid som den dömde har avtjänat samt de omständigheter som låg till grund för straffmätningen i den dom som medförde livstidsstraffet (4 § OmvL). I denna bedömning får domstolen även ta hänsyn till tillkommande brottslighet, där

---

⁵² Se Lernestedt (2008) s. 373.

⁵³ Se Prop 2005/06:35 s. 60.

⁵⁴ Jfr Borgeke & Forsgren (2021) s. 289 om tredjemansskäl. Med tredjemansskäl i denna kontext får förstås omständigheter hänförliga till närstående till den livstidsdömde.

domstolen i påföljdsvalet beslutat att livstidsstraffet även ska avse den tillkommande brottsligheten (34:1 3 st. BrB). Domstolen ska inte i ett omvandlingsärendet överpröva de överväganden som gjorts i den ursprungliga domen – utan har att utgå ifrån dessa överväganden samt att straffvärdet motsvarar fängelse på livstid.⁵⁵

Orsaken till att hänsyn ska tas till dessa faktorer är att det anses finnas en viss spännvidd i svårighetsgrad och karaktär bland de brott som kan föranleda livstids fängelse. Av författningskommentaren framgår att desto ”svårare” ett brott är desto längre tid bör ha avtjänats innan straffet kan tidsbestämmas.⁵⁶

Högsta domstolens uttalanden i NJA 2008 s. 579 tolkar jag som att en livstidsdömd ansöker om omvandling efter att ha avtjänat minst 10 år av straffet, så kan inte den avtjänade tiden i sig utgöra ett hinder för omvandling.⁵⁷ Vad beträffar frågan om de omständigheter som låg till grund för straffmätningen så har Högsta domstolen uttalat att de ”inte ger utrymme för mer än en mycket grov kategorisering inom det spann som en omvandling enligt förarbetena normalt skall ske till” (NJA 2008 s. 579 I).

En ytterligare omständighet som domstolen särskilt ska beakta är huruvida den livstidsdömde har åsidosatt vad som gäller för verkställigheten (4 § OmvL).⁵⁸ Det är emellertid inte fråga om att värdera huruvida den livstidsdömde har skött sig eller inte – utan det kan enbart beaktas om denne har åsidosatt vad som gäller för verkställigheten.⁵⁹ Exempel på sådana åsidosättanden är våld eller hot mot tjänsteman, rymningar och rymningsförsök samt våld mot medintagna.⁶⁰

En förutsättning för att detta kriterium ska utgöra ett hinder mot omvandling av livstidsstraffet är att det rör sig om ett ”mer flagrant” åsidosättande av vad som gäller för verkställigheten och att åsidosättandet har skett en förhållandevis kort tid före prövningen av ansökan om omvandling av livstidsstraffet (NJA 2008 s. 579 I).

Därutöver ska domstolen särskilt beakta huruvida den dömde har medverkat till att främja sin anpassning i samhället (4 § OmvL). Av förarbetena går det att utläsa att ett sådant främjande bör kunna ”påverka tidpunkten för beslutet om omvandling på ett för den dömde positivt sätt”.⁶¹ Bedömningen ska emellertid inte bara göras utifrån vilka faktiska ansträngningar som den dömde har gjort i detta avseende, utan dessa bör också ställas i relation till dennes

---

⁵⁵ Se Prop. 2005/06:35 s. 38

⁵⁶ Ibid s. 60.

⁵⁷ Jfr Örnemark Hansen (2008) s. 672.

⁵⁸ Se Prop. 2005/06:35 s. 40.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid s. 60.

⁶¹ Ibid s. 41.

personliga förutsättningar.⁶² Det framgår inte av förarbetena huruvida detta kriterium kan utgöra ett hinder för omvandling av ett livstidsstraff. Högsta domstolen menar att en medverkan i detta avseende i viss mån kan beaktas när det gäller frågan om längden på det straff som livstidsstraffet ska omvandlas till (NJA 2008 s. 579 I).

3.2 Risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag

Vid prövningen av ett ärende om omvandling av fängelse på livstid ska domstolen särskilt beakta om det finns en risk att den dömda återfaller i brottslighet av allvarligt slag (4 § OmvL). Som tidigare nämnt så innebär förekomsten av en sådan risk ett absolut hinder mot omvandling av ett livstidsstraff (NJA 2008 s. 579 I).

3.2.1 Lagstiftarens avsikt med regleringen

Lagstiftaren uttalade i propositionen att det är av stor vikt att ”frigivningen kan ske utan att behovet av samhällsskydd eftersätts”.⁶³ Därtill beskrev lagstiftaren att en person som gjort sig skyldig till ”mycket allvarlig brottslighet” och att det därtill föreligger en risk för återfall i sådana brott, bör kunna vara frihetsberövad till dess att en påvisbar positiv förändring föreligger i detta hänseende.⁶⁴ När en sådan situation föreligger så behöver en avvägning göras mellan, å ena sidan, behovet av samhällsskydd, å andra sidan, den intagnes befogade intresse av frigivning.⁶⁵

Så långt kan vi konstatera att intresset av samhällsskydd är det vägledande intresset bakom återfallskriteriet. Beskrivningen i propositionen av vad som ska förstås med ”samhällsskydd” sträcker sig dock inte längre än vad som har redogjorts för ovan. Av det skälet finns anledning att titta på hur intresset av samhällsskydd beskrivits i utredningen som föregick propositionen. Utredningen instämde i Psykansvarskommitténs beskrivning av begreppet samhällsskydd.⁶⁶ Psykansvarskommittén menade att samhällsskydd bör förstås som intresset av att förhindra och förebygga brott. Samhällsskyddsåtgärder i förhållande till enskilda förutsätter enligt kommittén att en riskbedömning görs och att eventuella åtgärder utifrån en sådan riskbedömning syftar till att kontrollera denna risk. Det handlar om en avvägning mellan samhällets intresse av trygghet och den enskildes rätt till frihet. Det handlar också om en avvägning mellan, å ena sidan, risken för att en individ begår en viss gärning (samt hur allvarlig den är), å andra sidan, hur säker riskbedömningen är.⁶⁷

---

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid s. 38.

⁶⁴ Ibid s. 19.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Se SOU 2002:26 s. 134.

⁶⁷ Se SOU 2002:3 s. 268

Psykansvarskommittén menade att det finns en acceptans i samhället för att göra riskbedömningar med tillhörande åtgärder för riskhantering beträffande psykiskt störda personer, som till följd av sitt psykiska tillstånd, begått allvarliga gärningar mot någons liv eller hälsa.⁶⁸ Utredningen om frigivning från livstidsstraff adresserade det förhållande att Psykansvarskommitténs överväganden handlande om psykiskt sjuka lagöverträdare, men konstaterade att det hade framkommit vid utredningar på anstalten Kumla att många livstidsdömda hade ”psykiska störningar”.⁶⁹ Enligt min uppfattning får utredningens resonemang förstås som att de menar att Psykansvarskommitténs resonemang mot den bakgrunden även äger viss giltighet i frågan om livstidsdömdas frigivning.

3.2.2 ”Risk för återfall”

En betydande del av denna uppsats ägnas åt frågan om risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag. Det är därför viktigt att klargöra innebörden av detta uttryck. Ett sådant klargörande bör av kronologiska skäl börja med ordet ”risk”. Av förarbetena till omvandlingslagen framgår inte vad som menas med risk. Den språkliga betydelsen av risk är ”möjlighet till negativ utveckling” eller ”negativt resultat”.⁷⁰ I detta sammanhang är det, enligt mitt synsätt, fråga om att bedöma en möjlighet till ett negativt resultat i form av återfall i brottslighet av allvarligt slag.

Utredningen föreslog att risken enbart skulle få beaktas om den var ”särskilt påtaglig”.⁷¹ Regeringen menade att risken skulle få beaktas även om den inte var påtaglig, men att det skulle krävas att den var konkret och beaktansvärd för att den skulle kunna få beaktas i prövningen. Vilken betydelse återfallsrisken skulle tillmätas skulle, enligt regeringen, avgöras i varje enskilt ärende och den frågan var i hög grad beroende av med vilken säkerhet en bedömning kunde göras.⁷² Regeringen påpekade att syftet med att bedöma återfallsrisken är att ”förhindra våldshandlingar, inte att förutsäga dem”.⁷³

Högsta domstolen har i NJA 2008 s. 579 I uttalat följande såvitt avser risken för återfall:

- Med konkret och beaktansvärd risk avses en lägre risknivå än påtaglig risk.
- Riskbedömningen måste grundas på konkreta omständigheter som är direkt hänförliga till den livstidsdömda.

---

⁶⁸ Ibid s. 271.

⁶⁹ Se SOU 2002:26 s. 140.

⁷⁰ Se Svensk Ordbok (2021).

⁷¹ Se SOU 2002:26 s. 136.

⁷² Se Prop. 2005/06.35 s. 39.

⁷³ Ibid.

- Det är inte fråga om en konkret och beaktansvärd risk enbart på den grunden att det inte är uteslutet att ett återfall i allvarlig brottslighet kan ske.
- Återfallsrisken kan inte utgöra ett hinder mot omvandling på grund av att underlaget för bedömningen är allt för otillräckligt eller för svårt att bedöma.

3.2.3 ”I brottslighet av allvarligt slag”

Det är inte möjligt att avslå en ansökan om omvandling av fängelse på livstid på grund av att det finns en risk för återfall i vilken typ av brottslighet som helst. Av lagtexten följer att det enbart är risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag som ska beaktas (4 § OmvL).

Av propositionen framgår att det enbart kan komma i fråga att beakta risk för ”allvarlig brottslighet”.⁷⁴ Någon närmare definition av vad som avses av brottslighet av allvarligt slag framgår dock inte av propositionen. Utredningen om frigivning från livstidsstraff menade att detta begrepp skulle förstås som begreppet skulle förstås som ”kvalificerad allvarlig brottslighet”.⁷⁵ Med detta avsåg utredningen ”allvarliga brott som riktar sig mot eller medför fara för annans liv eller hälsa”.⁷⁶ Utredningen hänvisade, till den av Psykansvarskommittén upprättade förteckningen över brottstyper som kan anses utgöra kvalificerad allvarlig brottslighet.⁷⁷ Utredningen föreslog att den förteckningen skulle kunna användas i prövningar om omvandling av fängelse på livstid.⁷⁸ Regeringen gjorde emellertid inga uttalanden i propositionen om hur begreppet brottslighet av allvarligt slag skulle förstås.

Högsta domstolen konstaterade i NJA 2008 s. 579 I att det inte framgår vad som avses med brottslighet av allvarligt slag i motiven till omvandlingslagen. I samma mål uttalade Högsta domstolen att ”risk för återfall i brottslighet som är av allvarligt slag också är en av förutsättningarna för att överlämnande till rättspsykiatrisk vård skall förenas med särskild utskrivningsprövning”. Därför uttalade Högsta domstolen att det fanns anledning att utgå ifrån vad som ansetts vara brottslighet av allvarligt slag i det sammanhanget. Med anledning av det följer nu en redogörelse för vad som utgör brottslighet av allvarligt slag när det gäller rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning.

En domstol får besluta att påföljden rättspsykiatrisk vård ska förenas med en föreskrift om särskild utskrivningsprövning, om det till följd av den psykiska störningen finns risk för återfall i brott som är av allvarligt slag (31:3 3 st. BrB). Av motiven till 31:3 BrB framgår att det med brottslighet i allvarligt

⁷⁴ Se Prop. 2005/06.35 s. 39.

⁷⁵ Se SOU 2002:26 s. 136

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid s. 176.

⁷⁸ Ibid.

slag främst avses brott som riktar sig mot, eller innebär fara, för någons liv, hälsa eller personliga säkerhet.⁷⁹ Enligt förarbetena kan misshandel, beroende på omständigheterna, utgöra brottslighet av allvarligt slag enligt denna bestämmelse. Ofredande ansågs inte enligt förarbetena till bestämmelsen om särskild utskrivningsprövning utgöra brottslighet av allvarligt slag.⁸⁰ I förarbetena framhölls vidare att särskild utskrivningsprövning kan komma i fråga även vid risk för återfall i grova egendomsbrott, grov skadegörelse samt narkotikabrottslighet och spioneri.⁸¹ Det är enligt förarbetena inte tillräckligt att det föreligger risk för återfall i någon av dessa brottstyper för att vården ska kunna förenas med en särskild utskrivningsprövning. Med kravet på att det ska vara fråga om brottslighet av allvarligt slag följer: ”att det ska ske en samlad bedömning där inte bara enskilda gärningar utan även den totala omfattningen av brotten och sambandet mellan dessa får vägas in”.⁸²

I NJA 2007 s. 266 prövade Högsta domstolen vad som utgör brottslighet i allvarligt slag i den mening som avses i 31:3 2 st. BrB. I målet återgav Högsta domstolen det som anförts i förarbetena om att det främst handlade om brottslighet som riktar sig mot någons liv, hälsa eller personliga säkerhet. I samma mål konstaterade Högsta domstolen att den tilltalade hade gjort sig skyldig till misshandel och rån. Domstolen hade därför att pröva om det finns risk att han kommer att återfalla i denna brottslighet som får bedömas vara av allvarligt slag. Här kan noteras att Högsta domstolen i målet inte gjorde någon hänvisning till det som anförts i förarbetena om att särskild utskrivningsprövning även kan komma i fråga vid grova egendomsbrott, narkotikabrott och spioneri.

Det har i litteraturen hävdats att det inte gärna går att genomföra en riskbedömning kopplat till frågan om särskild utskrivningsprövning, om det inte gäller allvarligare brott av liknande slag som personen dömts för.⁸³ Borgeke & Forsgren har en mer långtgående uppfattning och uttalar att: ”Det torde vara sällan som det går att bedöma att det finns risk för en annan typ av brottslighet än den som den tilltalade döms för i målet”.⁸⁴ Rättsläget får enligt min bedömning anses vara oklart i detta hänseende.

Även RMV har i sin interna handledning tagit ställning till vad som kan anses utgöra brottslighet av allvarligt slag. Det finns skäl att redogöra för detta eftersom det bör ha betydelse för vad det är för typ av brott som RMV har i åtanke när myndigheten gör sina bedömningar. Av handledningen framgår, med hänvisning till förarbetena samt vad som framkommit i myndighetens kommunikation med Örebro tingsrätt, att brottslighet av allvarligt slag utgörs av brott som riktar sig mot, eller innebär fara för annans liv, hälsa eller

---

⁷⁹ Se Prop. 1990/91:58 s. 534.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid.

⁸² Se Prop. 1990/91:58 s. 534.

⁸³ Se Grönwall, Holgersson och Idarsson (2023), kommentaren till 31 kap. 3 § BrB.

⁸⁴ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 548.

personliga säkerhet samt grova egendomsbrott och narkotikabrottslighet.⁸⁵ RMV beskriver i sin handledning att förarbetena⁸⁶ till omvandlingslagen innehåller en hänvisning till den redovisning av brott mot liv och hälsa som återfinns i Psykansvarskommitténs betänkande.⁸⁷ RMV framhåller att det där- efter ”har tillkommit ett flertalet kriminaliseringar som torde falla inom ramen för vad som avses med allvarlig brottslighet”. I anslutning till det nyss sagda påpekar RMV att det i samband med den slopade straffrabatten för unga lagöverträdare (Prop. 2021/22:17) anges att det med allvarlig brottslighet avses ”brottslighet med minimistraff om ett år”.⁸⁸

Med hänsyn till att RMV stödjer sina bedömningar i fråga om vad som är allvarlig brottslighet på vad som framkommit i ”kommunikation med Örebro tingsrätt” så finns det anledning att redogöra för den kommunikationen här. Den utgörs av en e-postkonversation mellan en gruppchef på RMV och en chefsrådmannan på Örebro tingsrätt i oktober 2021. Konversationen initierades av en gruppchef på RMV som ställde följande fråga: ”I nuläget har jag ett spörsmål som rör att konkretisera vad det är för typ av brottslighet som våra utredningar ska inrikta sig på. Bakgrunden till att detta lyfts är att det ju i lagtext avseende riskutredningarna står såväl ’återfall i brottslighet av allvarlig [sic!] slag’ som ’återfall i brottslighet’. I praxis har detta satt sig, enligt vad jag uppfattar. Men det har uppkommit önskemål om att efterhöra er syn på området i arbetet med att förtydliga våra interna handledningsdokument”.⁸⁹

Chefsrådmannen svarade och anförde i huvudsak att det som domstolen har att särskilt beakta är återfall i allvarlig brottslighet och att det är det enda som kan utgöra ett hinder mot omvandling. Vidare upplyste chefsrådmannen att ledning för bedömningen av vad som kan anses utgöra brottslighet av allvarligt slag kan hämtas från bestämmelserna om rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning: ”Det brukar också preciseras till att sådan brottslighet torde utgöras av brott som riktar sig mot eller innebär fara för annans liv, hälsa eller personliga säkerhet samt grova egendomsbrott och narkotikabrottslighet. Det är alltså detta som vi primärt är intresserade av”.⁹⁰ Enligt min uppfattning understryker denna e-postkonversation att det inte är helt klart vad som avses med detta begrepp.⁹¹

---

⁸⁵ Se RMV (2023), *Handledning riskutredning inför omvandling av fängelse på livstid*, s. 6.

⁸⁶ Jfr ovan s. 27, verket torde med ”förarbetena” åsyfta SOU 2002:26.

⁸⁷ Se RMV (2023), *Handledning riskutredning inför omvandling av fängelse på livstid*, s. 19.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ E-postkonversationen begärdes ut via Rättsmedicinalverkets registrator och lämnades ut den 30 januari 2024.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Jag återkommer till denna fråga i avsnitt 6.2.

4 Underlaget för bedömningen av återfallsrisken

Det här avsnittet handlar om RMV:s utlåtanden om risken för att en livstidsdömd ska återfalla i brottslighet. Syftet är att beskriva vad som framgår av ett sådant utlåtande, vilken information som det baseras på och vad det är som RMV bedömer. Informationen i detta avsnitt ger vissa grundkunskaper som kan göra det lättare att förstå och analysera innehållet i dess utlåtanden.

Läsaren bör redan här göras uppmärksam på att det är en grannliga uppgift att bedöma risken för återfall i brottslighet.⁹² En studie över samtliga personer som dömts till livstids fängelse i Sverige mellan år 1965-2007 visar på att drygt 36 procent av de 57 personer som frigivits hade återfallit i brottslighet. Av studien framgick att det generellt sett var fråga om återfall i ”mindre grov brottslighet” samt att det enbart var nio procent som återfallit i våldsbrott. Av studien framgår också att ingen som har frigivits från ett livstidsstraff i Sverige fram till år 2008 har begått ett nytt mord efter frigivning.⁹³

Örebro tingsrätt har möjlighet inhämta en utredning med ett utlåtande i frågan om risken för att den dömda återfaller i brottslighet. En ansökan får dock inte bifallas utan en sådan utredning (10 § OmvL). Det är RMV som genomför dessa utredningar och regeringen har bemyndigat RMV rätt att meddela föreskrifter om genomförandet av dessa riskutredningar. (3 och 5 § OmvF). De nu gällande föreskrifterna från RMV är från 2018 (HSLF-FS 2018:6).

4.1 Rättsmedicinalverkets riskutredning

RMV benämner sina utredningar om risk för återfall som riskutredningar. Av 2 kap. 1 § HSLF-FS 2018:6 framgår att en riskutredning ska genomföras av minst två personer, även om avsteg kan göras om särskilda skäl föreligger.

En riskutredning består av olika utredningar. Den ska innehålla minst två av följande tre utredningar: forensisk socialutredning, medicinsk-psykiatrisk utredning och psykologutredning (2 kap. 1 § HSLF-FS 2018:6). Av de föreskrifter som gällde före år 2018 var huvudregeln att samtliga dessa tre utredningar skulle ingå i en riskutredning (3 § SOSFS 2006:16). Åklagarmyndigheten yttrade sig över förslaget till nya föreskrifter och kritiserade att kravet på antalet utredningar skulle sänkas och påpekade att samtliga tre typer av utredningar i normalfallet behövs.⁹⁴ Åklagarmyndighetens synpunkter fick

---

⁹² Se Sturup m.fl. (2014) s. 26.

⁹³ Se Haggård (2010) s. 27.

⁹⁴ Se Åklagarmyndigheten, remissyttrande över förslag till nya föreskrifter för Rättsmedicinalverkets riskutredning inför prövningen av omvandling av fängelse på livstid, 2018-01-22, ÅM 2017-2263.

inget genomslag. Det innebär att det idag som huvudregel enbart genomförs två utredningar, jämfört med tre som var det vanligaste tidigare.⁹⁵

I respektive utredning ska förekomsten av faktorer hos den dömda som ökar risken för återfall i brott, så kallade riskfaktorer, samt faktorer som minskar risken för återfall i brott, så kallade skyddsfaktorer, anges.⁹⁶ RMV genomför sin riskutredning med stöd av strukturerade riskbedömningsmetoder. Riskbedömningen sker både kliniskt och med hjälp av vissa strukturerade metoder.⁹⁷ Med kliniskt menas att bedömningen görs av en kliniker utifrån dennes utbildning, professionella erfarenheter och dennes personliga kännedom om den enskilde dömda.⁹⁸ Med strukturerade metoder avses olika checklistor som kompletterar den kliniska bedömningen.⁹⁹

4.2 Forensisk socialutredning

Socialutredningen ska innehålla en framställning över den dömdes levnadsförhållanden före livstidsdomen, av tiden på anstalt och rådande sociala omständigheter. Underlaget för redogörelsen kan bestå i uppgifter från den dömda, referenspersoner eller från handlingar från olika myndigheter.¹⁰⁰

Socialutredningen ska skildra den dömdes sociala situation innan livstidsdomen. En sådan beskrivning kan beröra frågor som uppväxtförhållanden, försörjning, bostadssituation, sociala relationer och bruk av alkohol eller narkotika. Den dömdes sociala situation vid tidpunkten för gärningen ska också skildras.¹⁰¹ En analys av gärningen som föranledde livstidsstraffet ska också göras. I den analysen ska gärningen, eventuella motiv till den samt huruvida den föregåtts av planering beskrivas. Gärningsanalysen kan även behandla den dömdes relation till offret samt om det rört sig om upprepat våld eller om gärningen är ett uttryck för en upptrappning av brottslighetens allvar. Gärningsanalysen kan även inrymma en redogörelse för om våldet var instrumentellt eller reaktivt.¹⁰² Med instrumentellt menas våld som begås med avsikt att få något visst, till exempel pengar, sex eller makt. Med reaktivt menas våld som begås som en känslomässig respons på upplevd provokation eller stress.¹⁰³

Socialutredaren ska också beskriva den dömdes sociala situation under tiden på anstalt. En sådan beskrivning kan ta sikte på om den dömda har skött sig, förekomst och utfall av eventuella permissioner samt huruvida den dömda har

---

⁹⁵ Se RMV (2023), *Handledning riskutredning inför omvandling av fängelse på livstid*, s. 3.

⁹⁶ *Ibid.*, s. 8, 10 och 12.

⁹⁷ *Ibid.*, s. 16.

⁹⁸ Se Eriksson & Haggård-Grann (2008) s. 10.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 6–7.

¹⁰¹ *Ibid.* s. 7.

¹⁰² *Ibid.*, s. 7.

¹⁰³ Se Andershed & L Skeem (2004) s. 465.

genomgått några behandlingsprogram eller deltagit i sysselsättning på anstalten. Den dömdes inställning till brottet som föranledde livstidsstraffet ska även redovisas i denna del.¹⁰⁴ Därutöver ska det beskrivas om det finns några utslussningsplaner i form av framtida sysselsättning, försörjning och boende. Socialutredaren ska granska hur väl förankrade och konkretiserade dessa planer är.¹⁰⁵

Socialutredaren har också att bedöma den livstidsdömdes sociala nätverk. RMV menar att det som är avgörande i en sådan bedömning är huruvida nätverket är prosocialt. Ett litet prosocialt nätverk kan vara mer betydelsefullt än ett stort nätverk av personer.¹⁰⁶

4.3 Psykologutredning

Psykologutredningen ska beskriva förhållanden i den dömdes bakgrund som har betydelse från ett psykologiskt perspektiv. Det kan handla om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, traumatiska händelser och försummelser i uppväxten. Beroendeproblematik kan redogöras för såvitt det är av intresse ur psykologiskt hänseende, så är fallet om personen hamnat i beroende tidigt i livet då detta kan haft en möjlig påverkan på hur den dömdes personlighet och kognitiva förmågor utvecklats.¹⁰⁷ Utredningen kan även ge en bild av om den dömdes har lyckats utveckla bestående och nära relationer. Den dömdes utbildningsbakgrund kan också beskrivas och i den beskrivningen ska det särskilt belysas i vilken grad personen klarat av att slutföra utbildningarna. Vidare bör den dömdes etablering på arbetsmarknaden beskrivas samt om denne under perioder har levt prosocialt. I den mån den dömdes har genomgått insatser i regi av hälso- och sjukvården eller andra myndigheter kan dessa beskrivas och även så utfallet av insatserna.¹⁰⁸

I psykologutredningen kan även relevanta psykologiska aspekter av gärningen som föranlett livstidsstraffet finnas med. Därtill ska en beskrivning göras av eventuell misskötsamhet på anstalt, den dömdes deltagande i programverksamhet inom Kriminalvården samt hur den dömdes fungerat i samspellet med andra intagna och kriminalvårdare.¹⁰⁹ Av utredningen ska också den dömdes aktuella psykologiska funktion beskrivas. En viktig omständighet som ska belysas i utredningen är vilken inställning som den dömdes har till livstidsdomen samt gärningen som föranledde den och den dömdes ”grad av medverkan i utredningen”.¹¹⁰ Psykologutredningen ska även innehålla en bedömning av den dömdes utveckling och mognad. Om en prosocial

---

¹⁰⁴ Se RMV (2023), *Handledning riskutredning inför omvandling av fängelse på livstid*, s. 7.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid s. 9.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Ibid.

utveckling kan skönjas så ska det värderas huruvida den är genuin samt huruvida den skulle vara bestående även i ett liv utanför anstalten, som präglas av mindre struktur och kontroll. En värdering ska även göras av den dömdes föreställningar om ett liv utanför anstalt samt i vilken grad han eller hon är medveten om vilka risker som kan vara förknippade med en sådan tillvaro. Om den dömden har värderingar som kan öka risken för återfall i brottslighet ska dessa beskrivas, exempel på sådana är enligt RMV antisociala värderingar och negativ kvinno syn.¹¹¹ Med antisociala värderingar menas att personen har en bristande respekt för moral och lagar om de är till hinder för att personen ska uppnå vissa ambitioner eller kunna agera efter vissa impulser.¹¹²

Psykologen ska utifrån vad som framkommit i utredningen bedöma om den dömden har någon psykiatrisk diagnos. Enligt RMV bör en sådan bedömning främst ta sikte på om den dömden har någon eller några personlighetsyndrom eller utvecklingsrelaterade funktionshinder. Exempel på personlighetsyndrom är antisocial personlighetsstörning, uppförandestörning, narcissistisk personlighetsstörning och borderline.¹¹³ Med utvecklingsrelaterade funktionshinder avses neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Exempel på sådana funktionsnedsättningar är ADHD, Autism och Tourettes syndrom.¹¹⁴

4.4 Medicinsk-psykiatrisk utredning

Den medicinsk-psykiatriska utredningen syftar till att kartlägga om den dömden har eller har haft en psykisk eller fysisk sjukdom eller ett bruk av substanser. Med ledning av dessa uppgifter ska en bedömning göras om det finns några risker eller skyddsfaktorer ur en medicinsk-psykiatrisk synpunkt.¹¹⁵

I utredningen ska det framgå om den dömden har en historia av somatiska sjukdomar som kan ha relevans i frågan om risk för återfall i brottslighet. RMV lyfter fram hjärnskador som ett sådant exempel.¹¹⁶ Utredaren ska även beskriva vad som är känt kring den dömdes bruk av alkohol, narkotika eller dopningspreparat.¹¹⁷ Utredaren ska även redogöra för om den dömden tidigare haft psykisk ohälsa. Därutöver ska utredaren bedöma den dömdes aktuella psykiatriska tillstånd och redovisa den dömdes egna uppfattning om sin psykiska

---

¹¹¹ Ibid s. 10.

¹¹² Se Egidius (2018). *Psykologilexikon*. <https://www.psykologiguident.se/psykologilexikon>.

¹¹³ Se Lidberg & Wiklund (2004), s. 228.

¹¹⁴ Se Egidius (2018). *Psykologilexikon*. <https://www.psykologiguident.se/psykologilexikon>.

¹¹⁵ Se Rättsmedicinalverket (2023), *Handledning riskutredning inför omvandling av fängelse på livstid*, s. 11.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Ibid.

hälsa. Om den dömde står under ordination av något psykiatriskt läkemedel ska det också noteras.¹¹⁸

Utredaren ska bedöma om det föreligger någon psykiatrisk diagnos, som är av intresse för frågan om risk för återfall i brott. Om utredaren bedömer att den dömde har en sådan psykiatrisk diagnos och att denna har haft påverkan på dennes tidigare brottslighet, särskilt brottet som föranledde livstidsstraffet, ska detta anges.¹¹⁹

4.5 Rättsmedicinalverkets utlåtande

RMV ska på grundval av de utredningar som genomförts lämna ett utlåtande med en bedömning av risken för att den dömde ska återfalla i allvarlig brottslighet, samt lämna en uppgift om vilken typ av brottslighet som risken avser (4 § OmvF). I utlåtandet ska det framgå om risken för återfall i brottslighet är låg, medelhög eller hög samt vilken typ av brottslighet som återfallsrisken hänför sig till (3 § HSLF-FS 2018:6.)

RMV ska i utlåtandet ange grunderna för sin bedömning av risken för återfall. En beskrivning ska även göras i utlåtandet över förekomsten av faktorer som bedöms öka risken för återfall i brott, så kallade riskfaktorer, samt förekomsten av faktorer som bedöms minska risken för återfall i brott, så kallade skyddsfaktorer. (4 § HSLF-FS 2018:6.) I de fall att det föreligger sakförhållanden som gör bedömningen av återfallsrisken svårare eller medför osäkerhet för bedömningen ska detta redovisas i utlåtandet.

Ett annat krav i föreskrifterna är att utlåtandet ska innehålla en uppgift om vilken slags brottslighet som återfallsrisken avser. Med detta åsyftas att det ska anges i utlåtandet om återfallet avser våldsbrottslighet, sexualbrottslighet eller någon annan typ av brottslighet.¹²⁰

---

¹¹⁸ Ibid s. 12.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid, s. 26.

5 Återfallsbedömningen i rättstillämpningen

I detta avsnitt beskrivs resultaten från den empiriska undersökningen. Avsnittet inleds med resultaten avseende vad som krävs i termer av risknivå för att återfallsrisken inte ska hindra en omvandling. Därefter följer en fördjupad beskrivning av ett antal ärenden där RMV har bedömt risken som medelhög men gränsande mot låg. Avsnittet avslutas med resultat om hur RMV och domstolarna förhåller sig till begreppet brottslighet av allvarligt slag.

5.1 Resultat: Återfallsrisken i ärenden som omvandlats

Mellan år 2018–2023 så har Örebro tingsrätt beslutat att omvandla 38 livstidsstraff till tidsbestämda straff.¹²¹ I 29 av 38 ärenden (76,3 procent) så har RMV bedömt att risken för att den dömda återfaller i brottslighet av allvarligt slag är låg. I 9 av 38 ärenden (23,6 procent) har RMV bedömt att det risken är medelhög. Det förekom inte i något ärende att RMV bedömt risken som hög.

Av särskilt intresse är ärenden där domstolen menar att återfallsrisken inte utgör något hinder för omvandling, trots att RMV bedömt att risken är medelhög. Medelhög är det mittersta steget på RMV:s skala och det finns då sannolikt omständigheter som talar för respektive emot risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag. Dessa ärenden är därför i någon mening att betrakta som gränsfall. Jag har därför valt att undersöka dessa ärenden närmare. Samtliga av de nio ärenden som ska redogöras för kännetecknas av att RMV bedömt risken som medelhög och tingsrätten har inte ansett att återfallskriteriet eller något annat kriterium hindrar att straffet omvandlas. Straffet har därför tidsbestämts i samtliga av dessa ärenden.

5.1.1 Fall 1: Rutger

Rutger ansökte för tredje gången om omvandling av fängelse på livstid. Vid tidpunkten för prövningen hade han avtjänat drygt 15 år av sitt straff. RMV beskrev att Rutgers riskfaktorer för återfall i brottslighet utgjordes av de allvarliga våldsbrott han gjort sig skyldig till, hans tidiga debut i antisocialt beteende samt hans mångåriga missbruk. RMV bedömde att Rutger har ADHD, antisociala, narcissistiska och psykopatiska drag. Rutgers ADHD har gjort det svårare för honom att hantera motgångar och delta i aktiviteter som kräver ihärdighet, vilket RMV identifierade som en bidragande orsak till hans missbruk.¹²²

---

¹²¹ Samtliga ärenden framgår av kodförteckningen, jfr s. 7.

¹²² Se RMV:s utlåtande i fall 1.

När det gäller skyddsfaktorer så betonade RMV att Rutger har skött sig under anstaltstiden vilket talar för god självkontroll. Därutöver har han deltagit i programverksamhet och utbildning. RMV såg det som positivt att han har ett litet prosocialt nätverk, en konstruktiv auktoritetssyn och stöttande professionella kontakter. Andra skyddsfaktorer enligt RMV var att han hade konkreta planer beträffande försörjning, boende och att han har en yrkesutbildning sedan tidigare.¹²³

I den sammantagna bedömningen noterade RMV att Rutgers återfallsrisk inte kunde bedömas som låg med anledning av hans historiska riskfaktorer samt att han fortsatt bedömdes uppvisa tecken på rastlöshet och impulsivitet. RMV skrev också att det inte kunde uteslutas att Rutger inte skulle förmå att upprätthålla de framsteg som han gjort på anstalt i en friare och mindre kontrollerad miljö. Av dessa skäl bedömde RMV att Rutgers återfallsrisk kvarstod som medelhög. Tingsrätten inledde sin bedömning med att notera att den större delen av Rutgers riskfaktorer är historiska och därmed att han därför inte kan påverka dessa, men att utredningen ger vid handen att Rutger ansträngt sig för att förändra sin situation till det bättre.¹²⁴ Tingsrätten adresserade RMV:s farhåga om att Rutger skulle återfalla i missbruk och konstaterade att han genomfört ett stort antal permissioner utan anmärkning och att det inte finns några uppgifter om att han ska ha brukat narkotika under verkställigheten. Sammantaget menade tingsrätten att Rutger hade goda förutsättningar att hålla sig ifrån missbruk samt få ett arbete och att det därför inte förelåg någon konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag.¹²⁵

5.1.2 Fall 2: Ulf

Ulf ansökte om omvandling av fängelse för livstid för andra angången. Vid prövningen hade han avtjänat 14 år av straffet. Av RMV:s utlåtande framgår att Ulfs historiska riskfaktorer består av omfattande och omväxlande kriminalitet som haft samband med hans omfattande missbruk. Med omväxlande menas att han har begått våldsbrott mot närstående, bekanta och okända. RMV identifierade även en riskfaktor i Ulfs ”avvikande personlighetsfungerande” som har tagit sig uttryck i tidig våldsdebut, bristande impuls- och känslokontroll, manipulativa och spänningssökande drag, lättkränkhet samt bristande empatisk förmåga.

När det gäller skyddsfaktorer beskrev RMV att Ulf har en god intellektuell förmåga och erfarenhet av förvärsarbete. Därtill beskriver RMV att han hade ett prosocialt nätverk, realistiska framtidsplaner och att han strävade efter att vara en bra pappa. RMV övervägde att bedöma risken som låg, men RMV bedömde med liten marginal att den var medelhög då RMV menade att Ulf underskattade riskerna som hans tidigare missbruk och personlighetsmässiga

---

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Se tingsrättens beslut i fall 1.

¹²⁵ Ibid.

fungerande innebär och hur dessa kan arta sig i en mindre kontrollerad miljö.¹²⁶

Tingsrätten bedömde att lejonparten av Ulfs riskfaktorer utgjordes av hans historik av missbruk och kriminalitet. Rätten tog fasta på vad Ulf uppgivit i förhör om att han har insikt i de risker som finns och att han har ett nätverk som han kan vända sig till och att han därför inte var rädd att återfalla i missbruk. Vid en sammanvägd bedömning av utredningen i ärendet konstaterade tingsrätten att det inte fanns en konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag.¹²⁷

5.1.3 Fall 3: Ulrik

Ulrik ansökte om omvandling av fängelse på livstid för tredje gången, när han avtjänat cirka 19 år av sitt straff. RMV beskrev att Ulriks tidiga debut i missbruk och att han över tid ägnat sig åt mångsidig kriminalitet utgjorde historiska riskfaktorer. En ytterligare riskfaktor är att Ulrik fortsatte med missbruk och ”kriminell identifikation” under de första åren på anstalt. Därutöver bedömde RMV att det utgör en riskfaktor att Ulrik har diagnostiserats med antisocialt personlighetssyndrom samt att han saknar yrkesutbildning och har begränsad arbetslivserfarenhet.¹²⁸

Ulrik har, enligt RMV, ett antal skyddsfaktorer däribland ett prosocialt nätverk i hans familj, förtroendeman samt personer från en frivilligorganisation. RMV underströk att Ulrik deltar i missbruksbehandling och att han har insikt i att den behöver fortsätta. Ulriks frigivningsplaner, som bestod i vistelse på behandlingsprogram samt deltagande i behandling i Anonyma Alkoholisters regi, bedömdes som realistiska och lämpliga av RMV.¹²⁹ I den sammanvägda bedömningen konstaterade RMV att Ulriks förmåga att avhålla sig från brottslighet är avhängig hans förmåga att avhålla sig från missbruk. Vad beträffar det sistnämnda så menade RMV att Ulrik inte behöver göra mer än att fortsätta arbeta med de insatser som redan pågår. RMV poängterade dock att det vore önskvärt om Ulrik hade varit längre framskriden i sina ansträngningar att trappa ned sina narkotikaklassade tabletter. RMV:s slutsats var att risken var medelhög, med en dragning mot låg.¹³⁰

Tingsrätten konstaterade att Ulrik inte kan påverka de statiska riskfaktorerna i form av tidigare missbruk eller kriminalitet. Däremot, ansåg tingsrätten, att han har tagit tag i de saker som han kan påverka och att han har gjort genomfört de åtgärder som RMV föreslog förra gången han ansökte om tidsbestämning. Tingsrätten ansåg att Ulriks användning av narkotikaklassade mediciner i någon utsträckning var oroande, men underströk att dessa var förskrivna på

---

¹²⁶ Se RMV:s utlåtande i fall 2.

¹²⁷ Se tingsrättens beslut i fall 2.

¹²⁸ Se RMV:s utlåtande i fall 3.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ibid.

recept och att hans mål är att successivt avveckla intaget av dessa mediciner. Sammantaget menade tingsrätten att det inte förelåg någon konkret och beaktansvärd risk för att Ulrik skulle återfalla i brottslighet.¹³¹

5.1.4 Fall 4: Magnus

Magnus ansökte om omvandling av fängelse på livstid för fjärde gången och vid prövningen hade han avtjänat drygt 18 år av straffet. RMV beskriver att Magnus historiska riskfaktorer består i att han i ungdomen debuterade i en antisocial livsstil som tog sig i uttryck i våldsbrottslighet och annan missbruksrelaterad brottslighet. RMV ansåg att hans historik, trots att han skött sig bra på anstalt de senaste åren, innebär att det finns risk att han brukar våld igen. Därutöver fann RMV att Magnus personlighetsmässiga avvikelser utgör en avsevärd RMV för återfall i brott. Vid en frigivning kommer Magnus förmåga att hantera konflikter och upplevelsen att vara kränkt att sättas på prov och RMV menade att han framstår som oförberedd inför detta. Det faktum att han saknar förankring på arbetsmarknaden och inte bedömer att han har behov av stöd och behandling vid en eventuell frigivning ansåg RMV också utgöra en riskfaktor.¹³²

RMV beskrev att Magnus skötsamhet och framsteg på anstalt utgör en skyddsfaktor. En ytterligare skyddsfaktor var att Magnus har en partner som han kan leva tillsammans om han frigges samt ett prosocialt och stöttande nätverk. Vidare beskrevs det som en skyddsfaktor att Magnus har positiva målsättningar för sin tillvaro och att han i vissa delar hade en plan för bostad och försörjning. Sammantaget bedömde RMV att risken för att Magnus återfaller i brottslighet var medelhög. RMV övervägde att bedöma risken som låg med anledning av hans positiva utveckling men konstaterade att den inte kan förta tyngden av hans riskfaktorer.¹³³

Tingsrätten skriver att det finns en risk att Magnus kommer att begå allvarliga brott och att den risken alltid kommer att finnas med anledning av hans bakgrund. Tingsrätten beaktade därtill att Magnus efter livstidsdomen har begått vissa brott på anstalten och att han varit i konflikt med en annan intagen för något år sedan. Därefter upplyste tingsrätten om att ”det ska vara fråga om allvarlig brottslighet för att ett absolut hinder ska föreligga, dels att anstaltsmiljön långt ifrån alltid torde vara konfliktfri”. Tingsrätten tog fasta på Magnus uppgifter om att han på anstalt har löst konflikter utan att använda våld. Tingsrätten noterade att Magnus under några år har genomgått en positiv förändring och att han nu befinner sig på en anstalt av lägsta säkerhetsklass där han arbetar som kock och att han dessutom genomfört ett tjugotal permisioner utan anmärkning. Vidare gjorde tingsrätten gällande att han har ett stort kontaktnät som han kan begagna sig av vid en frigivning och att han har en bra planering för sin frigivning. Tingsrätten beaktade också att Magnus ordnat

---

¹³¹ Se tingsrättens beslut i fall 3.

¹³² Se RMV:s yttrande i fall 4.

¹³³ Ibid.

med en placering i ett familjehem från och med den dag då hans livstidsstraff omvandlas. Vid en sammanvägd bedömning konstaterade tingsrätten att det inte förelåg någon konkret och beaktansvärd risk för att Magnus återfaller i brottslighet av allvarligt slag.¹³⁴

5.1.5 Fall 5: Susanna

Susanna ansökte om omvandling av fängelse på livstid för femte gången. Vid prövningen hade hon avtjänat 18 år. RMV noterade att det inte fanns någon objektiv information om Susannas bakgrund i hennes hemland. Riskfaktorerna i Susannas fall bedömdes utgöras av det allvarliga våldsbrott som föranlett livstidsstraffet samt våld som hon har utövat på anstalt. RMV gjorde vidare gällande att omständigheterna kring mordet som Susanna begick tyder på ett antisocialt beteende, omständigheterna var att hon planerat ett brott för ekonomisk vinning, ”samröre med personer som deltog i brottet” och ”förnekande av brott under rättsprocessen.”¹³⁵ RMV betraktade Susannas bristande regelefterlevnad och mottaglighet för behandling under verkställigheten som en riskfaktor.

Susannas emotionellt instabila och antisociala drag var riskfaktorer enligt RMV. RMV påpekade också att om Susanna har autistiska drag, vilket inte har kunnat klarläggas, så skulle det kunna utgöra en riskfaktor. Susannas bristande förmåga att hantera intima och sociala relationer bedömdes också utgöra en riskfaktor. Avsaknaden av utslussningsplanering medför en riskfaktor för Susanna ansåg RMV, även om de upplyste om att det beror på att hon ska utvisas och att hon därför inte kan lastas för det.¹³⁶

Vad gäller skyddsfaktorer beskriver RMV att Susanna uppger sig ha ett stötande nätverk av anhöriga i hemlandet. RMV bedömer att Susanna haft regelbunden kontakt med dem och hon uppger att hon vid en verkställd utvisning kommer att få hjälp med boende och arbete, vilket RMV haft svårt att kontrollera. Susannas har under de senaste åren enligt RMV visat prov på bättre skötsamhet på anstalt och har studerat och arbetat med goda resultat. Susannas ”goda intellektuella fungerande” utgjorde enligt RMV också en skyddsfaktor.¹³⁷ Tingsrätten framhöll att flera av de riskfaktorer som RMV har identifierat grundas på misskötsamhet som ligger långt tillbaka i tiden och inte enskilt kan leda till slutsatsen att det finns en konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag. Vidare menade tingsrätten att det fanns flera osäkerheter i RMV:s bedömning bland annat i fråga om Susannas bakgrund i hemlandet, huruvida hon har en neuropsykiatrisk diagnos eller inte samt vilka planer hon har beträffande ett liv i hemlandet. Vidare uttalade tingsrätten att det finns svårigheter med att göra en riskbedömning av en livstidsdömd som ska utvisas, och som befinner sig på en anstalt med högsta

---

¹³⁴ Se tingsrättens beslut i fall 4.

¹³⁵ Se RMV:s utlåtande i fall 5.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Ibid.

säkerhetsklass och inte medges regelbundna permissioner. Tingsrätten konstaterade att det finns flera osäkerhetsmoment som gör det svårt att bedöma återfallsrisken, men att osäkerheten i sig inte är tillräcklig för att vägra omvandling. Vid en sammanvägd bedömning uttalade rätten att det inte förelåg en konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag.¹³⁸

5.1.6 Fall 6: Lukas

Lukas ansökte om omvandling för tredje gången. När prövningen skedde han hade avtjänat 16 år. RMV skriver i sitt utlåtande att riskbedömningen har försvårats på grund av att det saknas information om hur Lukas har fungerat, socialt och mellanmänniskt, under stora delar av hans liv. Enligt RMV är mordet som Lukas har begått och som har föranlett livstidsstraffet en betydande riskfaktor. Mordoffret var enligt RMV en för Lukas okänd individ och mordet var planerat. Lukas bedömdes vidare ha antisociala personlighetsdrag och en bristande förmåga till empati och inlevelse.¹³⁹

Lukas skyddsfaktor ansågs enligt RMV vara hans planer på bostad och arbete i hemlandet samt att han har kvar sitt sociala nätverk där. RMV beskriver i sin sammanvägda bedömning att det är svårt att bedöma risknivån då Lukas har ett utvisningsbeslut och på grund av detta inte har beretts möjlighet till regelbundna permissioner. Även om RMV bedömer att Lukas har gjort framsteg de senaste åren så menar RMV att han fortsatt har svårt att reflektera över sina handlingar och tenderar att förlägga ansvaret på andra än sig själv. Risken bedömdes därför som medelhög.¹⁴⁰

Tingsrätten menade att avsaknaden av information om Lukas bakgrund inte i sig kan föranleda att risken är konkret eller beaktansvärd. Vidare konstaterade tingsrätten att Lukas inte har någon möjlighet att påverka den brottslighet som han tidigare har gjort sig skyldig till. Lukas har emellertid genomgått den programverksamhet som Kriminalvården rekommenderat honom att genomgå och några ytterligare insatser för Lukas vidkommande bedöms inte som nödvändiga. Utredningen ger enligt tingsrätten även stöd för att Lukas är en ”mycket social och trevlig person” som bistår medintagna i deras arbeten och studier. Tingsrätten fann med beaktande av detta att risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag inte är konkret och beaktansvärd.¹⁴¹

5.1.7 Fall 7: Greger

Greger ansökte om omvandling av fängelse på livstid för femte gången. Vid prövningen hade han avtjänat 18 år av straffet. RMV bedömde att Gregers riskfaktorer i allt väsentligt är historiska: tidig debut i kriminalitet, antisocialitet, våld och rymningar. Det mord som Greger är dömd för var enligt RMV av avrättningskaraktär. Därutöver beskrev RMV att Greger är impulsiv och

---

¹³⁸ Se tingsrättens beslut i fall 5.

¹³⁹ Se RMV:s utlåtande i fall 6.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Se tingsrättens beslut i fall 6.

stresskänslig, problem som dock har kunnat hållas efter med läkemedelsbehandling.¹⁴²

Under avsnittet skyddsfaktorer skildrade RMV att Greger är motiverad att genomgå behandling och att han har ansträngt sig för att åstadkomma förändring. Gregers prosociala värderingar och nätverk bestående av familj, hustru och hustruns familj samt olika professionella kontakter beskrevs också som skyddande faktorer. Greger har också erhållit en praktikplats vid en eventuell frigivning. Vid en sammanvägd bedömning menar RMV att Greger har förmått förändra sin situation till det bättre, men att denna förändring har skett på anstalt och med hänsyn till att han inte haft några permissioner på egen hand är det svårt att bedöma varaktigheten i förändringen. Gregers stresskänslighet kan även riskera leda till återfall i missbruk. RMV bedömer därför att Greger har en ”medelhög risk på en tregradig skala”.¹⁴³

Tingsrätten slår fast att många av de riskfaktorer som RMV beskriver är statiska, historiska och opåverkbara för Greger. Tingsrätten påpekade att det som har avgörande betydelse är vilka ansträngningar som Greger har gjort för att utveckla skyddsfaktorer som kan kompensera för riskfaktorerna. Tingsrätten noterade att Greger inte behöver mer behandling för sitt missbruk. Det var enligt tingsrätten positivt att han fått läkemedelsbehandling mot sina psykiatriska besvär och att han är medveten om att han behöver fortsätta med den om han friges. Därtill beskriver tingsrätten att Gregers läkare förklarat att hans impulsiva och spänningssökande drag har minskat med åren. Det förhållande att Greger inte haft egna permissioner innebar en viss svårighet i bedömningen av återfallsrisken, men det vägdes upp av att Greger under relativt fria former och med stort ansvar har arbetat på anstaltens klosteravdelning och gjort detta med ett gott resultat. Av detta följer att tingsrätten inte ansåg att återfallsrisken utgjorde ett hinder för omvandling.¹⁴⁴

5.1.8 Fall 8: Gunnar

Gunnar ansökte om omvandling av fängelse på livstid. När prövningen skedde hade Gunnar avtjänat 16 år av straffet. Av RMV:s utlåtande framgår att Gunnar i princip uppvisar var och en av de historiska riskfaktorerna för återfall i brottslighet: tidigare begått våldsbrott, frekvent kriminalitet, alkohol- och drogmissbruk, ADHD samt antisocial personlighetsstörning med psykopatiska drag. Vidare saknar Gunnar erfarenhet av att leva prosocialt. När Gunnar tidigare har frigivits från fängelsestraff har han snabbt återfallit i missbruk och/eller kriminalitet och han har inte förmått sig att medverka i längre behandlingsprogram.¹⁴⁵

---

¹⁴² Se RMV:s utlåtande i fall 7.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Se tingsrättens beslut i fall 7.

¹⁴⁵ Se RMV:s utlåtande i fall 8.

RMV betraktade även Gunnars skulder och framtida svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden som en riskfaktor. RMV pekade även på att det i Gunnars nätverk finns personer med missbruk och sociala problem vilket kan föra honom till situationer där han måste handskas med stress och oro. RMV menar att Gunnar inte i tillräcklig utsträckning har funderat över vilka svårigheter detta kan innebära för honom och således inte heller reflekterat över hur han ska hantera sådana situationer. Vad gäller skyddsfaktorer så framkom det att Gunnar en god relation med sina föräldrar och sin bror och att han får ett gott stöd av Anonyma alkoholister/narkomaner. I den sammanvägda bedömningen gjorde RMV klart att Gunnars historiska riskfaktorer är problematiska och att dessa ska ställas mot de framsteg han gjort i form av missbruksbehandling, stabilare beteende och insikt i sin problematik. RMV menar att risken för återfall i brottslighet skulle vara hög om han återfaller i missbruk och han behöver därför hjälp och stöd att hantera sitt missbruk vid en frigivning. RMV uttalade att risken för ”återfall i brott” bedöms som medelhög.¹⁴⁶

Tingsrätten fastslog att samtliga av Gunnars riskfaktorer är historiska och har samband med de allvarliga brott han begått. Rätten framhöll att Gunnar haft en positiv utveckling över tid haft och att det inte kvarstår några riskfaktorer kopplade till den person han är idag. I fråga om risken för återfall i missbruk erinrade tingsrätten om att Gunnar genomfört många permissioner på ett klanderfritt sätt och att han därtill lämnat urinprover som inte visat på intag av något otillåtet. Tingsrätten bedömde även att Gunnar har goda möjligheter att börja arbeta eller studera samt hålla sig nykter. Av dessa skäl bedömde tingsrätten att det inte förelåg någon konkret eller beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag.¹⁴⁷

5.1.9 Fall 9: Roland

Roland ansökte om omvandling av fängelse på livstid för femte gången. Vid prövningen hade han knappt verkställt 20 år av straffet. RMV beskrev att Roland i princip hela sitt vuxna liv ägnat sig åt kriminalitet, missbruk och våld. Vidare förklarade RMV att Rolands psykopatiska drag utgör en central riskfaktor. Skyddsfaktorerna i Rolands fall bedömdes utgöras av att han har en yrkesutbildning, ett socialt nätverk, god skötsamhet på anstalt och konkreta framtidsplaner. RMV bedömde dock att det förelåg en medelhög risk för återfall i allvarlig brottslighet med anledning av hans historiska riskfaktorer, psykopatiska drag och personlighetsmässiga problem.¹⁴⁸

Socialstyrelsens rättsliga råd yttrade sig över RMV:s bedömning efter att ha förelagts om det av tingsrätten. Det rättsliga rådet gav docenten och

---

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Se tingsrättens beslut i fall 8.

¹⁴⁸ Se RMV:s utlåtande i fall 9.

psykologen Thomas Nilsson i uppdrag att genomföra en sådan utredning och det rättsliga rådet instämde i hans slutsatser.¹⁴⁹

Riskbedömningen ska enligt Nilsson ta sikte på förhållandet mellan dynamiska riskfaktorer, det vill säga sådana riskfaktorer som en människa kan påverka genom att till exempel delta i behandlingsprogram, samt vilka åtgärder som individen har vidtagit för att hantera dessa riskfaktorer. Historiska och statistiska riskfaktorer kan visserligen redogöras för i sammanhanget, men de bör tillmätas mindre vikt i själva riskbedömningen. Nilsson underströk att riskbedömningen blir meningslös om historiska/statiska riskfaktorer tillmäts för stor betydelse, då förekomsten av sådana regelmässigt innebär att risken för fortsatt kriminalitet bedöms som hög. Nilsson tillägger att en sådan bedömning är enkel och inte kräver ”någon expertkunskap eller mer omfattande utredning”.¹⁵⁰ Yttrandet innehåller också kritik mot RMV:s bedömning om att Roland ska ha personlighetsmässiga svårigheter, utan att det anges vilken typ diagnos som dessa beror på. Den bedömningen vände sig Nilsson emot med anledning av att Roland under de senaste åren haft regelbunden psyko-terapeutisk kontakt och genomgått behandlingsprogram med gott resultat. Därutöver påpekade Nilsson att Roland slutat röka och lyckats bibehålla kontakt med sin familj och en kvinna som han tidigare haft en relation till. Vidare beskrev Nilsson att Roland varit följsam och ihärdig i arbetet med att hantera sina risker samt att han ansträngt sig för att fungera väl ihop med andra. Rolands framsteg och förmåga till uthållighet är svärförenliga med det som RMV beskriver som en person med omfattande psykopatiska och narcissistiska drag samt en antisocial identitet.¹⁵¹

Nilsson framhöll att Roland har arbetat aktivt med de dynamiska riskfaktorerna och att han har deltagit i en majoritet av samtliga behandlingsprogram som Kriminalvården erbjuder. Därför gjorde Nilsson bedömningen att Rolands tidigare missbruk inte utgör någon egentlig riskfaktor. Vidare ansåg Nilsson att Roland inte lider av något personlighetssyndrom. Det står vidare klart, enligt Nilssons uppfattning, att Roland inte har någon kriminell identitet eller någon kontakt med kriminella grupperingar. Roland har enligt Nilsson fått en bättre insikt i sina problem och har en god planering för ett liv i frihet. Han har läst upp gymnasiebehörighet, läst en yrkesutbildning och avser att läsa vidare till ingenjör eller ta ett arbete inom sin yrkesbehörighet. Nilssons slutliga bedömning, med beaktande av hur Roland fungerat de senaste 8–10 åren samt hur han verkat för att oskadliggöra sina riskfaktorer, är att risken för återfall i ”allvarlig kriminalitet” är låg.¹⁵²

Av tingsrättens beslut framkommer att RMV och Socialstyrelsens bedömningar ”skiljer sig åt på ett i högsta grad anmärkningsvärt sätt”. Tingsrätten

---

¹⁴⁹ Se Socialstyrelsens yttrande i fall 9.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Ibid.

noterade att Socialstyrelsen i relevanta hänseenden är kritisk mot den bedömning som RMV gjort. Tingsrätten menade att Socialstyrelsens yttrande är omfattande och att bedömningarna är välgrundade samt att rätten delade Socialstyrelsens bedömningar fullt ut. Med anledning av detta förelåg ingen konkret och beaktansvärd risk för att Roland skulle återfalla i brottslighet av allvarligt slag.¹⁵³

5.1.10 Delanalys

Här följer några reflektioner av de nio fall som redogjorts för ovan. Den gemensamma nämnaren för dessa ärenden är att RMV bedömt risken som medelhög, men att tingsrätten landat i att återfallsrisken ändå inte utgör hinder för att omvandling. Av intresse är av hur tingsrätten motiverat detta. En övergripande iakttagelse är att tingsrätten i dessa ärenden slår fast att det finns historiska riskfaktorer som den dömde inte kan påverka, men att den dömde har ansträngt sig för att kunna hantera de risker som han eller hon kan påverka. Tingsrätten har i dessa ärenden beskrivit de historiska riskfaktorerna och sedan i riskbedömningen fäst avseende vid de dynamiska riskfaktorerna och hur den dömde har arbetat med dem. Det innebär att tingsrätten konstaterar att den dömde inte kan påverka sin bakgrund som består av allvarlig brottslighet/missbruk/antisocialitet, men att det centrala i bedömningen är att den dömde har genomgått behandling och ansträngt sig för att utveckla strategier för att hantera sina riskfaktorer. Genomgående i dessa ärenden är att tingsrätten fäster mindre vikt vid de historiska riskfaktorerna jämfört med RMV.

En angränsande fråga är vilken betydelse som bakgrundsinformation om den dömde har för riskbedömningen. Det är med sådan information som RMV tar ställning till förekomsten av historiska riskfaktorer. Vad gäller Lukas och Susanna, som växt upp i ett annat land, saknades objektiv information om deras bakgrund. RMV konstaterade i Lukas fall att ”det kan föreligga fler riskfaktorer av betydelse än vad som framkommit i denna utredning”. Tingsrätten menade att den omständigheten i sig var riskhöjande. I Susannas ärende noterade RMV i sitt utlåtande att avsaknaden av bakgrundsinformation innebar att ”eventuellt tidigare normbrytande beteende varken går att belägga eller avfärda”. Tingsrätten konstaterar att det försvårar riskbedömningen men att det faktum att bedömningen är svår att göra inte är tillräckligt för att utgöra ett hinder för att straffet ska omvandlas. Det finns goda skäl att resonera som tingsrätten i dessa ärenden. Jag menar att det framstår som mindre lämpligt att RMV bedömer avsaknaden av bakgrundsinformation om en livstidsdömd som en riskfaktor. Den avsaknaden beror inte på den dömde. Högsta domstolen har tydligt uttalat att riskbedömningen ska grundas på konkreta omständigheter som är hänförliga till den dömde.

---

¹⁵³ Se tingsrättens beslut i fall 9.

Central betydelse för att föreliggande ansökningar har bifallits är att de dömda haft goda möjligheter till arbete efter frigivning. Vid tidpunkten för RMV:s utlåtande hade Roland och Magnus genomgått en yrkesutbildning på anstalt och Ulf var i färd med att påbörja en sådan. Rutger hade redan en yrkesutbildning sedan tidigare och Gunnar hade beretts möjligheten att påbörja en sådan utbildning i händelse av frigivning. I Ulriks fall bedömde RMV att avsikten av en yrkesutbildning innebar en riskfaktor, även om han hade för avsikt att läsa en sådan om det var möjligt. Det är enbart tre dömda som inte har en yrkesutbildning, studerar en sådan eller har konkreta planer på att läsa en yrkesutbildning. Det handlar om Susanna och Lukas som har beslut om utvisning samt Greger som har fått en praktikplats. Av detta drar jag slutsatsen att avslutad, pågående eller nära förestående deltagande i yrkesutbildning har betydelse för frågan om frigivning. En sådan utbildning leder i hög grad till arbete vilket ger goda förutsättningar för ett prosocialt liv. Det framstår som rimligt att yrkesutbildning är en risksänkande faktor av dessa anledningar. Här bör dock dels poängteras att yrkesutbildningar enbart erbjuds på vissa anstalter, dels att den dömda inte har rätt att välja anstalt. Kriminalvården har 46 anstalter och det är enbart vid 14 av dessa anstalter som det, i skrivande stund, erbjuds yrkesutbildningar i Arbetsförmedlingens regi och därutöver erbjuds gymnasiala yrkesutbildningar på fyra anstalter.¹⁵⁴ Den dömda kan visserligen önska att bli placerad på en viss anstalt med anledning av att de erbjuder en yrkesutbildning, men Kriminalvården behöver bara ta hänsyn till det i den utsträckning det är möjligt (2 kap. 1 § Fängelselag SFS 2010:610). För en livstidsdömd som bedöms sakna konkreta framtidsplaner så kan en yrkesutbildning vara den sista pusselbiten som krävs för att återfallsrisken inte ska hindra en omvandling. Av förutsebarhetsskäl är det viktigt att detta klargörs för den enskilde dömda. Om behovet finns bör den dömda göras uppmärksam på vilka förutsättningar den har att beredas plats på en yrkesutbildning.

5.2 Resultat: Ärenden där återfallsrisken gränsar mot låg

Det som nu ska redogöras för är den andra delen av den empiriska studien. Det handlar om en undersökning av de 43 ärenden avseende omvandling av fängelse på livstid som prövats av Göta hovrätt mellan 2018–2023.¹⁵⁵ Resultatet som presenteras under denna rubrik utgör underlag för besvarandet av den tredje frågeställningen, det vill säga huruvida prövningen av dessa ärenden är förutsebar och präglas av frånvaro från godtycke.

I fem av dessa 43 ärenden har RMV bedömt att risken är medelhög på en tregradig skala, men angett att de övervägt att bedöma den som låg/eller att den gränsar mot låg. Med anledning av att dessa ärenden får betecknas som gränsfall så är det av intresse att förstå hur RMV resonerat och hur deras

---

¹⁵⁴ Se Kriminalvården (2024).

¹⁵⁵ Samtliga ärenden framgår av kodförteckningen, jfr s. 7.

resonemang förhåller sig till domstolens bedömning. Därför ska dessa fem ärenden redogöras för här.

5.2.1 Fall A: Simon

Simon ansökte om omvandling av fängelse på livstid för femte gången. Vid tidpunkten för ansökan hade han avtjänat 29 år av straffet. RMV redogjorde för att Simons historiska riskfaktorer handlade om att han begått upprepade allvarliga våldsbrott, inklusive bland annat mordförsök och mord. Våldet var enligt RMV motiverat av att Simon kände sig kränkt, men det var också planerat och ett medel för att uppnå vissa syften. RMV bedömde också att de rån som Simon begått hade samband hans spelmissbruk, hemlöshet och svårigheter att sköta ekonomin. Därtill poängterade RMV att han begått våldsbrott som varit riktade mot invandrare.¹⁵⁶

RMV upplyste att Simon tidigare bedömts lida av olika personlighetsstörningar. Några sådana bedömdes inte längre föreligga, men RMV bedömde i stället att han har en autismspektrumstörning. Denna störning ansågs Simon ha en bristande insikt i vilket RMV ser som problematiskt då det kan påverka hans inställning till att ta emot stöd och hjälp kring denna vid en frigivning. RMV betonade även att det faktum att Simon har skulder och kommer ha en låg inkomst om han frigges är en riskfaktor. Simon uppgav själv att han lärt sig att leva utan åthävor på anstalt, men RMV belyste i det sammanhanget att han tidigare begått brott av ekonomiska skäl. När det gäller Simons planer för ett liv i frihet så menade RMV att dessa planer utgår ifrån att han ska kunna bo med en viss person, men att han inte har någon reservplan utifall deras relation skulle förändras. RMV uppgav att en central riskfaktor är att han inte haft några obevakade permissioner och därför inte haft möjlighet att pröva sina strategier för att hantera besvärliga situationer utanför anstalt.¹⁵⁷

Den viktigaste skyddsfaktorn enligt RMV var att Simon är ”övergenomsnittligt begåvad” vilket kommer att underlätta hans möjligheter att återintegreras i samhället. Det förhållande att han kommer vara ålderspensionär vid en frigivning bedömdes också utgöra en skyddsfaktor. Därutöver framhöll RMV att Simon genomgått programverksamhet som tagit sikte på hans problem med spel. Det faktum att Simon aldrig haft problem med alkohol och narkotika betraktades som något positivt, även om RMV erinrade om att han varit nykter vid samtliga brott han har dömts för. RMV betänkte att bedöma risken som låg, men med hänsyn till de osäkerhetsfaktorer som förelåg samt att han inte har haft några egna permissioner, bedömdes risken som medelhög. Den deltagande överläkaren var skiljaktig och menade att risken kunde bedömas som låg. I den medicinsk-psykiatriska utredningen vänder sig överläkaren mot uppfattningen om att Simon behöver pröva sina strategier utanför anstalt, vilket enligt överläkaren nedvärderar betydelsen av den skötsamhet han haft inom Kriminalvården. Överläkaren gör gällande att resonemanget bygger på

---

¹⁵⁶ Se RMV:s utlåtande i Fall A.

¹⁵⁷ Ibid.

en felaktig premis om att anstaltsmiljön skulle vara stressfri. Som stöd för den slutsatsen hänvisade överläkaren till docenten Thomas Nilssons yttrande i fall 9 där det framgår att anstaltsmiljön präglas av ”problem, utmaningar, samspelsituationer och olika personer”. Vidare framhöll överläkaren att Simon varit föremål för påfrestande förflyttningar mellan anstalter och att han i allt väsentligt skött sig på ett bra sätt, vilket talar för en ”viss förmåga att hantera oförutsedda och stressfyllda situationer”.¹⁵⁸ Överläkaren bedömde att risken för återfall i ”allvarligt våldsanvändande” var låg.¹⁵⁹

Socialstyrelsens rättsliga råd yttrade sig över RMV:s utlåtande och framförde endast följande ”Socialstyrelsen ansluter sig till Rättsmedicinalverkets slutsats att risken för återfall i brottslighet är hög”.¹⁶⁰ Av Örebro tingsrätts beslut i målet framgår att rätten delar RMV:s och Socialstyrelsens bedömning om att Simons ”autismproblematik och inflexibilitet, satta i relation till hans brottshistorik, utgör betydande riskfaktorer”. Tingsrätten påminde om att Simon inte hade genomfört några egna permissioner och att oavsett skälen till detta var det ett faktum som tingsrätten behövde förhålla sig till. Sammanfattningsvis ansåg tingsrätten att det förelåg en konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag.¹⁶¹ Simon överklagade till Göta hovrätt som fastställde tingsrättens beslut. Hovrätten motiverade sitt beslut med att det var tydligt att RMV även fäst avseende vid andra omständigheter än just avsaknaden av permissioner samt att RMV:s och Socialstyrelsens bedömning var robusta och välgrundade.¹⁶²

5.2.2 Fall B: Börje

Börje ansökte om att få sitt livstidsstraff omvandlat för tredje gången. När ansökan gjordes hade han varit frihetsberövad i 16 år. Av RMV:s utlåtande går att utläsa att Börje i stora delar av sitt vuxna liv har haft ett utåtagerande beteende i de mer långvariga relationerna han har haft. Han är dömd för mord på en kvinna som han tidigare levit ihop med, men det har inte framkommit något som tyder på att han använt våld mot andra kvinnor. RMV framhöll att Börje haft ett alkoholmissbruk och att han varit berusad när han har agerat utåt.¹⁶³

En annan riskfaktor, enligt RMV, är att Börje har borderline samt ”känslö- och beteendemässiga problem”. Vidare beskrevs Börjes ekonomiska situation som prekär och han har tidigare känt sig pressad när han har haft ekonomiska problem. Vad avser skyddsfaktorer så har Börje levit prosocialt och haft en egen försörjning under större delen av sitt vuxna liv, hans avsikt är att leva på det sättet vid eventuell frigivning också. Det bedömdes också som skyddande

---

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Se RMV:s medicinsk-psykiatriska utredning i Fall A.

¹⁶⁰ Se Socialstyrelsens yttrande i Fall A.

¹⁶¹ Se tingsrättens beslut i Fall A.

¹⁶² Se hovrättens beslut i Fall A.

¹⁶³ Se RMV:s utlåtande i Fall B.

att Börje inte rapporterats för något utåtagerande beteende under anstaltstiden samt att han inte inlett några nya kärleksrelationer eller har någon avsikt att göra det framgent heller. Slutligen blev RMV:s bedömning att Börjes ”risk-nivå” var medelhög. Av utlåtandet framgår att RMV funderade på att bedöma risken som låg, men att det avgörande skälet till att så inte blev fallet var att han inte genomgått missbruksrelaterad behandling.¹⁶⁴

Tingsrätten noterade inledningsvis att Börje vid tidpunkten för förhandlingen hade genomgått ett program för att hantera sin missbruksproblematik. Programmet har inneburit åtta möten under drygt en månads tid. Tingsrätten fastslog att det var positivt att Börje tagit initiativ till och genomfört programmet, men att programmet är begränsat och har genomförts helt nyligen. Av den orsaken ansåg tingsrätten att det inte funnits möjlighet att bedöma om programmet gett Börje bättre förutsättningar till nykterhet, även utanför anstalt.¹⁶⁵ Börje överklagade till hovrätten som fastställde tingsrättens beslut och konstaterade, att det med hänsyn till avsaknaden av uppgifter om varaktigheten i Börjes missbruksförebyggande arbete, fortsatt förelåg en konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag.¹⁶⁶

5.2.3 Fall C: Reine

Reine ansökte om omvandling av fängelse på livstid för andra gången. Vid ansökningstillfället hade Reine avtjänat 13 år av straffet. RMV redogjorde för att Reines historiska riskfaktorer bestod av tidigare våldsbrottslighet och överträdelse av kontaktförbud. Reine bedömdes även ha en otrygg anknytning till följd av händelser under uppväxten. RMV:s uppfattning var att mycket talar för att Reine har en intellektuell funktionsnedsättning som kan vara orsak till hans svårigheter i vardagen och bristande självinsikt. Vidare ansågs Reines stresskänslighet och svårigheter att hitta strategier för att hantera svårigheter utgöra en riskfaktor. Det ansågs även belastande ur risksynpunkt att han inte hade för avsikt att utöka sitt sociala nätverk. Av den anledningen blev RMV:s generella intryck är att Reine inte har något större intresse att umgås med andra människor och att ”detta kan innebära svårigheter att nå honom i framtiden”.¹⁶⁷

Vad gäller skyddsfaktorer så menade RMV att dessa utgjordes av att Reine varit mottaglig för behandling, skött sig på anstalt och att han har en positiv ansats i kontakt med myndigheter. Reines tidigare erfarenhet av ett prosocialt liv med arbete och familj samt att han efter att leva prosocialt framöver bedömdes också som skyddande faktorer. Slutligen bedömde RMV att det förelåg en ”medelhög återfallsrisk”.¹⁶⁸ RMV övervägde dock att bedöma risken som låg då Reine uppvisat så god skötsamhet, men avstod med följande

---

¹⁶⁴ Se RMV:s utlåtande i Fall B.

¹⁶⁵ Se tingsrättens beslut i Fall B.

¹⁶⁶ Se hovrättens beslut i Fall B.

¹⁶⁷ Se RMV:s yttrande i Fall C.

¹⁶⁸ Ibid.

motivering ”Det är inte i den stöttande, förutsägbara anstaltsmiljön, som hans potentiella riskbeteende förväntas visa sig. I en sådan miljö kan man närmast förvänta sig att det ska fungera väl för honom”. RMV menar att det är i nära relation, framför allt kärleksrelationer, och i de stressiga situationer som kan uppstå i sådana relationer som Reines riskbeteende kan visa sig. Reine behövde enligt RMV mer stöd för att kunna hantera sådana situationer.¹⁶⁹

Tingsrätten instämde i RMV:s resonemang om att Reines riskbeteende inte är för handen i den förutsägbara anstaltsmiljön, utan i nära relationer och stressfyllda situationer. Därutöver konstaterade tingsrätten att han har ett begränsat socialt nätverk, även då hänsyn tagits till att han har en kontaktperson. Med anledning av detta ansåg tingsrätten att det förelåg en konkret och beaktansvärd risk för att Reine återfaller i ”allvarlig brottslighet”.¹⁷⁰ Reine överklagade till hovrätten som fastställde tingsrättens beslut och konstaterade att ”de skäl som ligger till grund för Rättsmedicinalverkets bedömning är både robusta och välgrundade”.¹⁷¹

5.2.4 Fall D: Joel

Joel ansökte om omvandling av fängelse på livstid. Vid ansökningstidpunkten hade Joel avtjänat 20 år av straffet. En betydande riskfaktor avseende Joel var enligt RMV att den gärning som föranledde hans livstidsstraff var präglad av brutalitet, hänsynslöshet och ursinne. Det ansågs vara belastande ur risksynpunkt att Joel inte minns tiden före gärningen, då det försvårar möjligheten att arbeta med de drivkrafter som låg bakom den. RMV upplyste också om att Joels tidigare riskbruk av alkohol och att han inte haft några nära relationer med vänner eller familj också utgör riskfaktorer. Det ansågs även som negativt ur risksynpunkt att Joel haft ett antisocialt beteende i ungdomen och att hans främsta strategi att hantera stress är att undvika konflikter. Vidare bedömde RMV att Joels ”personlighetssyndrom med blandade drag” är en riskfaktor.¹⁷²

RMV skriver i utlåtandet att Joels skyddsfaktorer framförallt består i hans gedigna nätverk av professionella kontakter. Det ansågs positivt att hans förtroendeman erbjudit honom ett boende under första tiden vid en eventuell frigivning. RMV ansåg därtill att Joel hade goda möjligheter att få ett arbete om straffet tidsbestämdes. Vid en sammanvägning av riskfaktorer och skyddsfaktorer landade RMV i att risken var medelhög, men att den rör sig mot låg nivå.¹⁷³ Tingsrätten bedömde att de skyddsfaktorer som Joel hade utvecklat inte i tillräcklig utsträckning kunde kompensera för de riskfaktorer som fanns för återfall i brottslighet av allvarligt slag. Tingsrätten avslog ansökan.¹⁷⁴ Joel

---

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Se tingsrättens beslut i Fall C.

¹⁷¹ Se hovrättens beslut i Fall C.

¹⁷² Se RMV:s yttrande i Fall D.

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Se tingsrättens beslut i Fall D.

överklagade till hovrätten som fastställde tingsrättens beslut och konstaterade att skälen för Rättsmedicinalverkets bedömning var robusta och välgrundade.¹⁷⁵

5.2.5 Fall E: Lenny

Lenny ansökte om omvandling av fängelse på livstid för fjärde gången, när han avtjänat 15 år av straffet. Vad gäller riskfaktorer så skrev RMV att Lenny tidigare haft ett svårt missbruk av alkohol och narkotika som också varit en bidragande orsak till mordet han begick. Något som ökar risken enligt RMV är att Lenny saknat förankring på arbetsmarknaden samt ett prosocialt nätverk. RMV framhöll att Lenny har en ”personlighetsproblematik med ett tidigt etablerat mönster av antisocialitet och psykopatiska drag”. I fråga om skyddsfaktorer så gjorde RMV gällande att Lenny under flera år skött sig bra på anstalt, fram tills att han nyligen lämnat positiva urinprov. RMV ansåg att Lennys framtidsplaner var realistiska och att han har ett stabilt, om än litet, socialt nätverk som stöttar honom.¹⁷⁶

I den sammanvägda bedömningen upplyste RMV att Lenny precis innan riskutredningen lämnat tre positiva urinprov på amfetamin. RMV menade att någon säker slutsats inte kan dras om detta då två av proven tagits på begäran av Lenny. Om det vore klarlagt att Lenny blivit drogad skulle han enligt RMV ha varit ”nära att bedömas ha låg risk för återfall i allvarlig brottslighet”. Om det vore säkerställt att han i stället tagit drogerna själv så skulle det medföra att RMV istället bedömde risken som hög.¹⁷⁷ Tingsrätten skrev i sitt beslut att det inte är utrett på vilket sätt som Lenny hade fått i sig narkotika. Den osäkerheten, med hänsyn till att Lennys missbruk var en bidragande orsak till mordet han begick, innebär enligt tingsrätten att det föreligger en konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag.¹⁷⁸ Ansökan avslogs. Lenny överklagade beslutet till Göta hovrätt som fastställde tingsrättens beslut. Hovrätten konstaterade att även om han inte själv tagit narkotikan så skulle inte RMV bedömt risken som låg utan endast som ”närmande sig låg”. Därutöver konstaterade hovrätten att den omständighet att det inte kunnat klarläggas fullt ut hur narkotikan intagits inte innebär att underlaget för riskbedömningen skulle vara för svårbedömt för att tillåta en säker bedömning av återfallsrisken.¹⁷⁹

5.2.6 Fall F: Eva

Eva ansökte om omvandling av fängelse på livstid för andra gången. RMV redogör för att Evas riskfaktorer dels består i den gärning som föranledde livstidsstraffet, dels att hon gjort sig skyldig till misshandel och hot på anstalt. RMV bedömde också att en riskfaktor är att den person som Eva är gift med

---

¹⁷⁵ Se hovrättens beslut i fall D.

¹⁷⁶ Se RMV:s yttrande i fall E.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Se tingsrättens beslut i fall E.

¹⁷⁹ Se hovrättens beslut i fall E.

är dömd för misshandel och att ”hon torde därför förekomma i belastningsregistret”. Av RMV:s utlåtande framgår att Evas ”akademiska bildning” och hennes förbättrade självkontroll utgör skyddsfaktorer. Eva bedömdes även ha gjort framsteg i interaktionen med andra människor vilket påvisades i Kriminalvårdens yttrande där det framgår att hon alltid är lugn, hövlig och att hon kan acceptera beslut som går henne emot. En annan skyddsfaktor som identifierades är att Eva utför sitt arbete på anstalten på ett noggrant sätt och att hon i träning på anstalten förhåller sig konstruktivt till de intagna hon tränar med.¹⁸⁰

Eva hade även planerat att genomgå en vårdutbildning vilket RMV ansåg som en bra investering för ett prosocialt liv. Slutligen fäste RMV avseende vid att Eva inte längre har någon personlighetsproblematik, men att hon har problematiska personlighetsdrag som tagit sig i uttryck i misskötsamhet med inslag av våld för mindre än två år sedan. Sammantaget bedömde RMV att risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag i Evas fall är medelhög, med riktning mot låg.¹⁸¹

Tingsrätten konstaterade att det alltjämt finns en viss risk för återfall i allvarlig brottslighet, även om Eva verkar ha genomgått en stor förändring. Tingsrätten noterade att RMV:s bedömning av Evas återfallsrisk hade ändrats från hög till medelhög med dragnings mot låg på en förhållandevis kort tid. Enligt tingsrätten var det osäkert huruvida riskbedömningen skulle hålla över tid och i ”andra miljöer än en kriminalvårdsanstalt i viss säkerhetsklass”. Tingsrättens slutsats var att det förhållande att riskbedömningen var förenad med osäkerhet inte innebär att återfallsrisken hindrar omvandling av straffet, men avslog ansökan med hänsyn till ett annat kriterium.¹⁸² Eva överklagade till hovrätten som fastställde tingsrättens beslut, men som gjorde en annan bedömning än tingsrätten i fråga om återfallsrisken. Hovrätten fäste avseende vid RMV:s beskrivning av hennes kvarstående problematiska personlighetsdrag som tagit sig i uttryck i två våldsincidenter för två år sedan samt att Kriminalvården i sitt yttrande anfört att hon under hela verkställigheten varit placerad i anstalter med hög säkerhetsklass samt att hon inte medgett regelbundna permissioner. Med anledning av detta konstaterade hovrätten att det ”än så länge” finns en konkret och beaktansvärd risk för att Eva återfaller i brottslighet av allvarligt slag.¹⁸³

5.2.7 Delanalys

Här följer min analys av fem ärenden där RMV bedömt att risken är medelhög men gränsar mot låg, men där hovrätten avslagit ansökan med hänvisning till återfallsrisken. Med hänsyn till att dessa ärenden är gränsfall så ställer det högre krav på domstolarna att värdera de uppgifter som framkommer i

---

¹⁸⁰ Se RMV:s utlåtande i fall F.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Se tingsrättens beslut i fall F.

¹⁸³ Se hovrättens beslut i fall F.

RMV:s utlåtande och utifrån dessa värdera huruvida det föreligger en konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag.

Simons ärende visar på vilken betydelse som RMV tillmäter obehövade permissioner. Den omständigheten att Simon inte haft några permissioner på egen hand ligger honom till last i RMV:s bedömning, då han inte kunnat testa sina strategier för att hantera svåra situationer i frihet. Onekligen ger genomförda permissioner ett bra underlag för riskbedömningen, då det går att utvärdera hur väl den dömda har skött sig under dessa. En livstidsdömd har emellertid ingen absolut rätt till obehövade permissioner och det förekommer att vissa livstidsdömda inte ges några sådana under lång tid. Av det skälet bör det också finnas en möjlighet för en livstidsdömd att visa på en förmåga att hantera svåra situationer även på anstalten. Jag ansluter mig till vad den skiljaktiga överläkaren i Simons fall beskriver om att det går att visa en sådan förmåga i anstaltsmiljön då det är en tuff miljö präglad av problem, olika personer och ett speciellt samspel. Enligt mitt förmenande bör en livstidsdömd som över tid uppvisar god skötsamhet och förmår att undvika konflikter rimligtvis ha visat prov på en god förmåga att hantera besvärliga situationer. Så bör särskilt vara fallet med anledning av det pressade läget inom Kriminalvården. Antalet incidenter på Kriminalvårdens anstalter har ökat under föregående år vilket bland annat bedöms bero på den ansträngda platssituationen.¹⁸⁴

Simons ärende belyser också att regelverket kring permissioner är självmotstående. Ett år efter att RMV lämnat sitt utlåtande i Simons ärende så beslutade Kriminalvården om nya särskilda villkor för Simon, vilket bland annat innefattar frågan om permissioner. Kriminalvården beslutade att Simon inte skulle få permissioner på egen hand och det angavs att det som varit avgörande för beslutet var framför allt RMV:s bedömning att risken för ”återfall i brott var medelhög med dragning mot en lägre risknivå”. Simon överklagade beslutet till Förvaltningsrätten i Uppsala som konstaterade att Kriminalvården haft fog för beslutet och avsåg överklagandet.¹⁸⁵ Simon hamnar här i ett moment 22. RMV menar i sitt utlåtande att en viktig orsak till att hans risk inte kan bedömas som låg är att han inte fått genomföra permissioner. Samma utlåtande används senare som underlag för Kriminalvårdens beslut att neka honom permissioner. Det går inte att fjärma sig från tanken att RMV inte kan bedöma att risken är låg om Simon inte fått genomföra permissioner på egen hand och att Kriminalvården inte kan tillåta Simon att genomföra permissioner så länge som RMV bedömer risken som medelhög.

Evas ärende aktualiserar frågan om vad det innebär att ha ett prosocialt nätverk. RMV bedömer att den omständigheten att personen som Eva är gift med

---

¹⁸⁴ Se Wikén m.fl., ”Våldet ökar i svenska fängelser: vi tappar kontrollen”, Sveriges Television, 4 februari 2024. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/valdet-okar-i-svenska-fangelser-vi-tappar-kontrollen>

¹⁸⁵ Se förvaltningsrättens dom i Fall A.

är dömd för misshandel och har avtjänat ett straff för det utgör en riskfaktor för Eva. Det är svårt att förstå vad RMV menar med detta. Det är en sak om RMV gör bedömningen att den personen Eva är gift med har antisociala värderingar och ett antisocialt leverne, men RMV utvecklar inte på vilket sätt. Det som RMV skriver är att risken består i att personen Eva är gift med har varit dömd för misshandel, avtjänat straffet och därför ”torde förekomma i belastningsregistret”. Jag menar att det finns skäl att ifrågasätta om det dels går att dra några slutsatser om partners ”lämplighet” utifrån en tidigare dom, dels om det överhuvudtaget är rimligt att dessa omständigheter som är hänförliga till partners historik ska tillskrivas Eva. Det får därtill anses svårt för en livstidsdömd att förutse att en sådan historik hos den personen man är gift med eller gifter sig med kan ligga en till last i RMV:s riskbedömning.

Lennys ärende är särpräglad. Tre enskilda urinprov har fått en avgörande betydelse för riskbedömningen. Det första urinprovet har, rutinmässigt, tagits av Kriminalvården och visat på förekomst av amfetamin. De två efterföljande urinproven visade på samma resultat men har tagits på begäran av Lenny då han uppgett att han känt sig konstig. Jag instämmer i tingsrättens bedömning om att det inte på ett tillförlitligt sätt är utrett hur Lenny har fått i sig narkotikan. Men tingsrättens slutsats om att denna osäkerhet medför, att det föreligger en konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag, är diskutabel. Högsta domstolen har klargjort att det inte går att vägra en omvandling med hänsyn till återfallsrisken med hänvisning till att underlaget är svårbedömt. Hovrätten menade att det faktum att det inte var helt utrett hur narkotikan hade hanterats inte gjorde underlaget för riskbedömningen allt för svårbedömt. Den slutsatsen hade varit förståelig om det inte var så att två av tre positiva urinprov hade tagits på Lennys begäran. Vid dessa förhållanden bör hovrätten förklara varför omständigheterna kring urinproven inte gör underlaget för svårbedömt. Det finns även anledning att uppmärksamma att hovrättens skrivning om att även om Lenny skulle ha blivit drogad, så skulle RMV inte bedöma risken som låg utan endast närma sig låg. Min slutsats av detta är att hovrätten menar att det krävs att RMV bedömer att risken är låg för att återfallskriteriet inte ska hindra en omvandling. Det räcker inte med att den är medelhög och närmar sig låg. Här bör erinras om att RMV:s utlåtande enbart utgör ett underlag för rätten och att rätten ska göra en egen bedömning. Den bedömningen bör också motiveras på ett tydligt sätt.

5.3 Resultat: Återfall i hur allvarlig brottslighet?

I detta avsnitt fortsätter en redogörelse för vad som framkommit i den andra delen av den empiriska undersökningen, det vill säga undersökningen av de 43 besluten som fattats av Göta hovrätt mellan 2018-2022. Det som redovisas i detta avsnitt är vad som framkommit i domskälen samt i RMV:s utlåtanden i fråga om vilken allvarsgrad av brottslighet som riskbedömningen görs i förhållande till.

Innan resultaten redovisas i detalj bör något övergripande sägas om vad som framkommit i denna del av undersökningen. En övergripande observation är att det finns en bristande konsekvens i fråga om vilken allvarsgrad avseende brottsligheten som RMV uttalar sig om. I en del utlåtanden uttalar sig RMV om risken för återfall i brottslighet. Med brottslighet avses rimligen fler brottstyper än vad som inbegrips i begreppet brottslighet av allvarligt slag. I andra utlåtanden uttalar sig RMV om risken för återfall i allvarlig brottslighet. Det är ett begrepp som saknar en legaldefinition. I endast en mindre del av ärendena uttalar sig RMV om risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag, vilket är den allvarsgrad som tingsrätten har att pröva. Det är inte bara RMV som brister i detta avseende. Tingsrätten brister i att på ett korrekt sätt återge vad det är RMV har uttalat sig om. Det är exempelvis vanligt förekommande att tingsrätten skriver att RMV uttalat sig om risken för brottslighet av allvarligt slag, när RMV i själva verket uttalat sig om risken för återfall i brottslighet.

5.3.1 Återfall i brottslighet

I 13 av 43 ärenden så har RMV i sitt utlåtande angett att ”risken för återfall i brottslighet” bedöms vara låg, medelhög, eller hög.¹⁸⁶ Av dessa ärenden har tingsrätten enbart i fyra ärenden på ett riktigt sätt återgivit att RMV bedömt ”risken för återfall i brottslighet”.¹⁸⁷ Med riktigt menas att tingsrätten på ett korrekt sätt har hänvisat till att RMV bedömt risken för återfall i *brottslighet*, till skillnad från att beskriva att RMV uttalat sig om risken för återfall i *brottslighet av allvarligt slag/allvarlig brottslighet* vilket inte stämmer överens med utlåtandena. Tingsrätten avslog ansökan i dessa mål med anledning av att det fanns en konkret och beaktansvärd risk att den dömde skulle återfalla i brottslighet av allvarligt slag.¹⁸⁸ Dessa fyra ärenden prövades även i hovrätten.¹⁸⁹ I ett av ärendena konstaterade hovrätten att ”de skäl som ligger till grund för Rättsmedicinalverkets utlåtande är robusta och välgrundade” och att ”det således finns en konkret och beaktansvärd risk att den dömde återfaller i brottslighet av allvarligt slag”.¹⁹⁰ Av resonemanget framgår att hovrätten anser att RMV har gjort en gedigen och riktig bedömning som hovrätten inte finner något skäl att ifrågasätta. I ett annat ärende uttalar hovrätten att RMV har uttalat sig om risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag, vilket inte stämmer.¹⁹¹

Vad beträffar de återstående nio ärendena där RMV har yttrat sig om ”risken för återfall i brottslighet”, har tingsrätten återgett vad RMV skrivit på ett felaktigt sätt. Tingsrätten har i förevarande ärenden gjort gällande att RMV uttalat sig om ”risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag”. Tingsrätten

---

¹⁸⁶ Se RMV:s utlåtande i fall 10-23.

¹⁸⁷ Se tingsrättens beslut och RMV:s utlåtande i fall 20-23.

¹⁸⁸ Se tingsrättens beslut i Fall 20-23.

¹⁸⁹ Se hovrättens beslut i Fall 20-23.

¹⁹⁰ Se hovrättens beslut i Fall 21.

¹⁹¹ Se hovrättens beslut i fall 20.

avslog den dömdes ansökan i sju av nio av dessa ärenden.¹⁹² I ett av ärendena beslutade tingsrätten att bifalla ansökan och i ett annat av ärendena hade inte frågan om återfallsrisken någon betydelse för avslaget. De sju beslut som gick den sökande emot överklagades till hovrätten som fastställde tingsrättens beslut. Hovrätten beslutade dock att omvandla straffet i det ärendet där återfallsrisken inte utgjorde något hinder för omvandling. Hovrätten konstaterade i samtliga ärenden, förutom i det ärendet som omvandlades, ”att de skäl som ligger till grund för Rättsmedicinalverkets bedömning är robusta och välgrundade”.¹⁹³

5.3.2 Allvarlig brottslighet

RMV har i 12 av 43 ärenden avgivit utlåtanden med en bedömning i fråga om ”risken för återfall i allvarlig brottslighet”.¹⁹⁴ Det är enbart i ett av dessa ärenden som tingsrätten på ett korrekt sätt har återgivit att RMV har bedömt risken för återfall i ”allvarlig brottslighet”.¹⁹⁵

I sju av 12 ärenden så framgår det av tingsrättens beslut att RMV yttrat sig om risken för att den dömda återfaller i *brottslighet av allvarligt slag*, trots att RMV i dessa ärenden enbart uttalat sig om risken för återfall i *allvarlig brottslighet*.¹⁹⁶ Här bör erinras om att brottslighet av allvarligt slag är ett juridiskt begrepp med en innebörd som Högsta domstolen uttalat sig om, medan allvarlig brottslighet inte är något juridiskt begrepp. Tingsrätten lämnade sex ansökningar utan bifall med hänvisning till att det förelåg en konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag och en ansökan bifölls då tingsrätten menade att återfallsrisken inte utgjorde hinder för omvandling.¹⁹⁷ Rätten anför i skälen för två av besluten att det inte finns anledning att göra någon annan bedömning än RMV i fråga om återfallsrisken.¹⁹⁸ Samtliga livstidsdömda överklagade, med olika yrkanden, till hovrätten, som fastställde tingsrättens beslut.¹⁹⁹

Tingsrätten har i två beslut skrivit att RMV bedömt ”risken för återfall” respektive ”återfallsrisken”, men inte beskrivit om denna risk är hänförlig till brottslighet av allvarligt slag/brottslighet/återfall i brottslighet.²⁰⁰ RMV bedömde i dessa två ärenden att risken för återfall i allvarlig brottslighet var låg. I det ena ärendet biföll tingsrätten ansökan och i det andra ärendet avslog tingsrätten ansökan av skäl som inte är av intresse för denna framställning. Hovrätten instämde i tingsrättens bedömning i fråga om återfallsrisken i båda

---

¹⁹² Se tingsrättens beslut i fall 10-18.

¹⁹³ Se hovrättens beslut i fall 10-18.

¹⁹⁴ Se RMV:s utlåtande i fall 23-34.

¹⁹⁵ Se tingsrättens beslut i fall 31.

¹⁹⁶ Se tingsrättens beslut i fall 23, 26, 35, 28, 29, 32 och 33.

¹⁹⁷ Se tingsrättens beslut i fall 23, 26, 37, 28, 29, 32.

¹⁹⁸ Se tingsrättens beslut i fall 35 och 28.

¹⁹⁹ Se hovrättens beslut i fall 23, 26, 35, 28, 29, 32 och 33.

²⁰⁰ Se tingsrättens beslut i fall 24 och 30.

ärendena och fastställde tingsrättens beslut om bifall samt ändrade tingsrättens avslagsbeslut till bifall.²⁰¹

I två av 12 ärenden har tingsrätten i beslutet noterat att RMV bedömt risken för att den dömda ”återfaller i brottslighet”, trots att RMV uttalat sig om risken för ”återfall i allvarlig brottslighet”.²⁰² Tingsrätten konstaterade att det förelåg en konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag, i båda ärendena, och avslag ansökningarna.²⁰³ Sökandena överklagade till hovrätten som fastställde besluten.²⁰⁴ I ett av besluten uttalade hovrätten att RMV hade uttalat sig i frågan om risken för att den dömda ska återfalla i brottslighet av allvarligt slag, vilket är felaktigt.²⁰⁵

5.3.3 Oklara bedömningar

I sju av 43 ärenden har RMV enbart yttrat sig om risk/risken/återfallsrisken, utan att beskriva vad den risken relaterar till.²⁰⁶ Av tingsrättens beslut i sex av dessa sju ärenden framgår att RMV har bedömt risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag.²⁰⁷ Det är en felaktig återgivning. I de nyss nämnda avgörandena har RMV inte yttrat sig över risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag. Tingsrätten avslag samtliga sex ansökningar med anledning av att det förelåg en konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag.²⁰⁸ Hovrätten fastställde tingsrättens beslut i respektive ärende.²⁰⁹

I ett ärende har tingsrätten beskrivit att RMV yttrat sig över risken för att den dömda återfaller i brottslighet. Någon sådan skrivning går inte att finna i RMV:s utlåtande i aktuellt ärende.²¹⁰ Det bör emellertid poängteras att det på förstasidan på RMV:s utlåtanden, i samtliga ärenden, framgår en skala där utlåtandeansvarig kryssar i om ”risken för återfall i brottslighet” är låg, medelhög eller hög.²¹¹

RMV har avgivit ett svårtolkat uttalande i ett omvandlingsärende. RMV bedömer risken för ”återfall i brottslighet i allvarlig brottslighet”.²¹² Tingsrätten hänvisar i sitt beslut i ärendet till att RMV yttrat sig i frågan om risken för återfall i allvarlig brottslighet.²¹³ Tingsrättens redogörelse är vanskelig då det som RMV anfört både kan tolkas som att de har bedömt risken för återfall i

---

²⁰¹ Se hovrättens beslut i fall 24 och 30.

²⁰² Se RMV:s utlåtande och tingsrättens slutliga beslut i fall 34 och 25.

²⁰³ Se tingsrättens beslut i fall 34 och 25.

²⁰⁴ Se hovrättens beslut i fall 25 och 34.

²⁰⁵ Se hovrättens beslut i fall 34.

²⁰⁶ Se tingsrättens beslut i fall 36, 37, 38, 39, 40, 41 och 42.

²⁰⁷ Se tingsrättens beslut i fall 36, 37, 39, 40, 41 och 42.

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ Se hovrättens beslut i fall 36, 37, 38, 39, 40, 41 och 42.

²¹⁰ Se tingsrättens beslut i fall 38.

²¹¹ Jfr RMV:s utlåtande i fall 38.

²¹² Se RMV:s utlåtande i fall 39.

²¹³ Se tingsrättens beslut i fall 39.

brottslighet eller återfall i allvarlig brottslighet. Tingsrätten avslag ansökan med hänvisning till att det förelåg en konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag.²¹⁴ Hovrätten fastställde beslutet och konstaterade att den bedömning som ligger till grund för RMV:s utlåtande är väl underbyggd.²¹⁵ RMV har i ett annat ärende yttrat sig om ”risken för återfall i allvarlig våldsbrottslighet” och i beslutet i ärendet framhåller tingsrätten att RMV bedömt risken för ”återfall”.²¹⁶

5.3.4 Brottslighet av allvarligt slag

I nio av 43 ärenden har RMV avgivit ett utlåtande beträffande risken att den dömda återfaller i ”brottslighet av allvarligt slag”.²¹⁷ I sex av dessa nio ärenden så har tingsrätten på ett korrekt sätt hänvisat till vad RMV yttrat i fråga om brottslighetens allvarlighetsgrad.²¹⁸ Föreliggande ärenden prövades i hovrätten som inte gjorde några andra uttalanden än tingsrätten i nu relevant hänseende.²¹⁹

Därutöver finns ett ärende där RMV uttalat sig om risken för brottslighet av allvarligt slag och tingsrätten felaktigt noterat att RMV bedömt risken för återfall i allvarlig brottslighet.²²⁰ Ärendet prövades senare i hovrätten och hovrätten begärde in ett yttrande från Socialstyrelsens rättsliga råd som i ett yttrande anslöt sig till RMV:s bedömning.²²¹ Hovrätten konstaterade att Socialstyrelsen har anslutit sig till RMV:s bedömning av att risken för att den dömda återfaller i brottslighet är låg.²²²

Vidare finns två ärenden där tingsrätten på ett riktigt sätt återgett att RMV bedömt risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag.²²³ Hovrätten har emellertid återgivit RMV:s bedömning på ett felaktigt sätt genom att beskriva att RMV bedömt risken för att den dömda ska återfalla i ”allvarlig brottslighet”.²²⁴

5.3.5 Delanalys

Inledningsvis bör något sägas om de ärenden där RMV bedömt risken för ”återfall i brottslighet” och tingsrätten återgett den bedömningen på ett korrekt sätt. Vid en läsning av tingsrättens beslut i dessa mål går det inte att sluta sig till varför tingsrätten bedömer att det finns en risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag, när RMV enbart yttrat sig i frågan om risk för återfall i

---

²¹⁴ Se tingsrättens beslut i fall 43.

²¹⁵ Se hovrättens beslut i fall 43.

²¹⁶ Se tingsrättens beslut i fall 44.

²¹⁷ Se RMV:s utlåtande i fall 45-53.

²¹⁸ Se tingsrättens beslut i fall 46, 47, 48, 50, 52 och 53.

²¹⁹ Se hovrättens beslut i fall 46, 47, 48, 50, 52 och 53.

²²⁰ Se RMV:s utlåtande och tingsrättens beslut i fall 53.

²²¹ Se Socialstyrelsens yttrande i fall 53.

²²² Se hovrättens beslut i fall 53.

²²³ Se tingsrättens beslut i fall 49 och 45.

²²⁴ Se hovrättens beslut i fall 49 och 45.

brottslighet. Det står givetvis tingsrätten fritt att göra en annan bedömning än RMV, men det bör i sådana fall motiveras. Jag vill understryka att brottslighet och brottslighet av allvarligt slag är två olika begrepp med olika innebörd.²²⁵ Det är svårt för den livstidsdömde att förutse utgången i prövningen när tingsrätten inte motiverar på vilka grunder den kommer fram till en annan slutsats än RMV.

Jag menar att det finns skäl att kritisera det förhållande att tingsrätten i drygt 21 procent av ärendena på ett felaktigt sätt har noterat att RMV bedömt risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag, när RMV enbart har uttalat sig om risken för återfall i brottslighet. Ett rimligt krav är att tingsrätten återger RMV:s utlåtanden på ett korrekt sätt och att tingsrätten motiverar om rättens bedömning skiljer sig från RMV:s bedömning. När så inte är fallet kan prövningen te sig som godtycklig för den livstidsdömde, då det inte verkar ha betydelse om RMV bedömer risken för återfall i brottslighet eller brottslighet av allvarligt slag.

Därefter behöver något sägas om de ärenden där RMV bedömt risken för återfall i ”allvarlig brottslighet”, medan tingsrätten beskrivit att RMV bedömt risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag. Uttrycket ”allvarlig brottslighet” framkommer visserligen i förarbetena, men inte i omvandlingslagen, omvandlingsförordningen eller RMV:s föreskrifter. I förarbetena till bestämmelsen om grov mened gjorde lagstiftaren gällande att det med allvarlig brottslighet avses brott med ett minimistraff på två års fängelse eller där det konkreta straffvärdet motsvarar två års fängelse.²²⁶ Med allvarlig brottslighet i kamerabevakningslagens mening avses bland annat ”angrepp på någons liv och allvarliga angrepp på liv och hälsa”.²²⁷ RMV har i sin interna handledning hänvisat till den slojade straffrabatten för unga myndiga vid allvarlig brottslighet, där RMV konstaterar att det med allvarlig brottslighet avses brott med minimistraff på ett års fängelse.²²⁸ I föreliggande ärenden går det inte att veta vilka brott som RMV har bedömt risken för återfall i, då det inte går att fastslå vad som avses med allvarlig brottslighet. Tingsrätten och hovrättens bedömningar verkar, enligt vad som kan utläsas ur besluten, utgå ifrån att RMV bedömt risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag. Så är emellertid inte fallet. Det är problematiskt att RMV använder sig av ett begrepp som inte har någon definierad innebörd i omvandlingslagens mening samt att domstolarna på ett felaktigt sätt redogör för detta begrepp.

Vidare är det bekymmersamt att RMV i sju ärenden på ett otydligt sätt uttalat sig om ”återfallsrisken” eller ”risken för återfall” utan att ange vad den risken avser. Än mer bekymmersamt är att tingsrätten i dessa ärenden redogör för

---

²²⁵ Se avsnitt 3.2.3.

²²⁶ Se Prop. 2021/22:186 s. 32.

²²⁷ Se Prop. 2017/18:231 s. 148

²²⁸ Rättsmedicinalverket (2023), *Handledning riskutredning inför omvandling av fängelse på livstid*, s. 19.

att RMV uttalat sig i fråga om risken för ”återfall i brottslighet av allvarligt slag”, trots att så inte är fallet.

5.4 Resultat: Återfall i vilken typ av brottslighet?

Av 3 kap. 1 § HSLF-FS 2018:6 framgår att RMV i ett utlåtande ska ange vilken typ av brottslighet som risken för återfall avser. En granskning har gjorts av RMV:s utlåtanden i de 43 ärenden som prövats av Göta hovrätt mellan 2018–2023 i syfte att redovisa vilken typ av brottslighet som RMV menar att återfallsrisken är hänförlig till i respektive ärende. Resultatet är att RMV enbart i fyra av 43 ärenden (9,3 procent) lämnat en uppgift om vilken typ av brottslighet som återfallsrisken avser. Dessa ärenden ska nu beskrivas.

I ett ärende beskriver RMV att ett riskscenario är att den dömden riskerar att återfalla i ”samma mönster att begå allvarliga sexualbrott mot kvinnor”.²²⁹ I ett annat ärende uttalar RMV att den dömdes ”risk för återfall i brottslighet bedöms, liksom vid tidigare utredningar utgöras av återfall i våld i nära relationer”.²³⁰

Det finns därutöver två ärenden där det inte lika klart går att utläsa vilken typ av brottslighet som risken avser. Det handlar dels om fall 46 där RMV anser att den dömden påvisar få riskfaktorer för ”generell brottslighet”, men att ”risken för återfall i brott i nära relation” är svårare att värdera och sedan beskrivs olika faktorer som talar för och emot återfall i sådan brottslighet.²³¹ Dels handlar det om fall 33 där RMV uttalar att det huvudsakliga riskscenariot är att den dömden ”återfaller i missbruk”, samt att ett mindre troligt scenario är att den dömden ägnar sig åt ”mer kontrollerad brottslighet utifrån en torftig och ekonomiskt belastad situation”.²³²

5.4.1 Delanalys

Inledningsvis vill jag påpeka det otillfredsställande i att RMV, i en försvinnande liten andel av ärendena, beskriver vilken typ av brottslighet som återfallsrisken hänförlig till. Det är otillfredsställande av legalitetsskäl att RMV i detta avseende inte förmår att möta de krav som anges i föreskrifterna. Men framför allt är det otillfredsställande av materiella skäl. Det finns en mängd olika brottstyper och det kan handla om exempelvis ekonomisk brottslighet, våldsbrottslighet, sexualbrottslighet eller narkotikabrottslighet. Om den livstidsdömden på ett effektivt sätt ska kunna bemöta RMV:s bedömning är det av grundläggande betydelse att denne förstår vilken typ av brottslighet RMV menar att denne riskerar att återfalla i.

---

²²⁹ Se RMV:s utlåtande i fall 37.

²³⁰ Se RMV:s utlåtande i fall 38.

²³¹ Se RMV:s utlåtande i fall 46.

²³² Se RMV:s utlåtande i fall 33.

En uppgift från RMV om vilken brottslighet som återfallsrisken avser är också av värde för bedömningen om det rör sig om brottslighet av allvarligt slag. Även om RMV på ett korrekt sätt beskriver att de bedömt risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag, är det inte säkert att domstolen gör samma bedömning. Därför bör det framgå vilken slags brottslighet som RMV haft i åtanke. För den dömde är en sådan redovisning också påkallad av förutsebarhetsskäl. Om det står klart för den dömde vilken slags brottslighet som återfallsrisken gäller blir det lättare att göra ansträngningar för att utveckla strategier för att minska den risken.

Vid sidan av de principiella synpunkterna finns det anledning att säga något om de ärenden där RMV har redovisat vilken slags brottslighet som återfallsrisken avser. Det är bra att RMV – oaktat riktigheten i bedömningen – i ett ärende beskriver att risken avser allvarliga sexualbrott mot kvinnor. Innebörden av påståendet är begripligt och så pass konkret att den dömde har goda möjligheter att bemöta det. Fullt lika begripligt och konkret kan inte RMV:s uttalande i det andra ärendet, om att risken avser ”våld i nära relation”, anses vara. Svensk rätt saknar en enhetlig definition av det begreppet. I begreppet kan inrymmas såväl psykiskt, fysiskt och sexuellt våld.²³³ Lagstiftaren har uttalat att brott som misshandel och ofredande innefattas i begreppet.²³⁴ Med hänsyn till att det inte finns någon vedertagen definition av våld i nära relationer så är det inte möjligt att veta vilka gärningar som RMV syftar på när de använder sig av begreppet. Lokutionen ”våld i nära relation” bör därför undvikas till förmån för en mer konkret beskrivning. Den bör vara så pass konkret som RMV:s bedömning i det enskilda fallet medger. Domstolen har sedan till uppgift att värdera om denna brottslighet är av allvarligt slag eller inte. Det är inte säkert att en risk för återfall i våld i nära relation, i samtliga fall, innebär att det föreligger en risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag.

Jag menar även att liknande synpunkter gör sig gällande när RMV använder sig av uttryck som ”generell brottslighet” och ”kontrollerad brottslighet”. Det är inte lätt att förstå vad som skiljer generell brottslighet från ”vanlig” brottslighet. Begreppen är sannolikt vetenskapliga, men det vore av värde om RMV förklarade innebörden av begreppen. För den enskilde dömde kan prövningen framstå som godtycklig om det inte står klart vad RMV definierar som kontrollerad brottslighet och generell brottslighet. Av förutsebarhetsskäl bör det så tydligt som möjligt framgå vilka typer av gärningar som återfallsrisken avser.

---

²³³ Se SOU 2024:21 s. 151.

²³⁴ Se Prop. 2020/2021:163 s. 11.

6 Avslutande diskussion

Detta kapitel innehåller mina överväganden och slutsatser. En övergripande reflektion är att RMV:s utlåtande har en avgörande betydelse för frågan om omvandling av livstidsstraffet. Det illustreras på ett bra sätt av Göta hovrätts beslutsmotiveringar i omvandlingsärenden. I nästan samtliga ärenden framgår det enbart av beslutet att skälen för RMV:s bedömning är robusta och välgrundade och att det därav följer att det föreligger en konkret och beaktansvärd risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag.

6.1 Återfallsrisken i ärenden som har omvandlats

Det krävs enligt förarbetena att risken är konkret och beaktansvärd för att den ska kunna hindra en omvandling. Med konkret menas, enligt Högsta domstolen, att riskbedömningen måste grundas på konkreta omständigheter som kan hänföras till den dömde. Det är begripligt, men frågan är vilket genomslag det får i praktiken. Av den empiriska undersökningen framgår att vilka personer som ingår i den dömdes nätverk, den dömdes utsikter att etablera sig på arbetsmarknaden samt den dömdes boendeplanering är sådant som har betydelse för riskbedömningen. Den dömde kan påverka vissa av dessa omständigheter, men den dömde kan givetvis inte påverka situationen på arbetsmarknaden samt utbildningsmöjligheterna på anstalt.

Vad som avses med att risken ska vara beaktansvärd framstår som mer otydligt. Varken lagtexten, förarbetena eller praxis ger någon vägledning i denna fråga. Med beaktansvärd menas att något är värt att ta i beaktning. Min uppfattning är att domstolen avgör frågan huruvida risken är beaktansvärd eller inte med ledning av den skalstege som RMV använder sig av i sina utlåtanden. Av den empiriska undersökningen framgår att återfallsrisken inte i något ärende hindrat en omvandling, när RMV bedömt risken som låg. Om domstolarna och RMV är överens om att risken är låg, så är den inte heller beaktansvärd. Min slutsats är att om RMV bedömer risken som låg och domstolarna inte har skäl att ifrågasätta den, så utgör inte återfallsrisken något hinder för omvandling. Av undersökningen framgick dock att RMV bedömt att risken varit medelhög i 25 procent av de ärenden som omvandlats av tingsrätten. Det intressanta är vad som kännetecknar dessa ärenden, det vill säga varför utgjorde inte återfallsrisken något hinder för omvandling trots att risken var medelhög? De gemensamma faktorerna för dessa ärenden är att den dömde har flera historiska riskfaktorer, men har gjort stora ansträngningar för att förbättra sin situation till det bättre och för att förbereda sig inför ett liv i frihet. Sammanfattningsvis krävs det att RMV bedömer risken som låg för att den inte ska utgöra ett hinder mot omvandling, undantagsvis kan en medelhög risk inte anses utgöra ett hinder mot omvandling om den dömde har gjort stora ansträngningar för att minska sina risker och konkret förberett sig inför ett prosocialt liv.

6.2 Brottslighet av allvarligt slag

En central fråga i denna framställning har varit vad som menas med brottslighet av allvarligt slag. Högsta domstolen har uttalat att det finns anledning att utgå ifrån vad som avses med brottslighet av allvarligt slag i den mening som avses i bestämmelsen om särskild utskrivningsprövning. Vad beträffar den bestämmelsen har Högsta domstolen uttalat att det främst handlar om brott som riktar sig mot eller innebär fara för annans liv, hälsa eller personliga säkerhet. Jag vill här belysa att Högsta domstolen inte har gjort någon hänvisning till vad som sägs i förarbetena om att särskild utskrivningsprövning även kan komma i fråga vid grova egendomsbrott såsom grov skadegörelse, grov stöld samt vid narkotikabrott. Med hänsyn till vad Högsta domstolen har uttalat så får den gällande rätten anses innebära att det med brottslighet av allvarligt slag avses brott som riktar sig mot eller innebär fara för annans, liv, hälsa eller personliga säkerhet.

Min avsikt är dock att analysera den gällande rätten och i det ligger frågan hur domstolarna och RMV förhåller sig till begreppet brottslighet av allvarligt slag. Frågans komplexitet belyses av e-postkonversationen mellan RMV och Örebro tingsrätt, där RMV ber tingsrätten förtydliga vad brottslighet av allvarligt slag innebär. Från RMV:s perspektiv är frågan påkallad. Det framgår av lagtexten att rätten ska bedöma frågan om återfall i brottslighet av allvarligt slag, medan det i förordningen om riskutredning i dessa ärenden anges att RMV ska lämna ett utlåtande om risk för återfall i brottslighet. Även om det följer av rättskälleläran att lagtext ska ges företräde framför förordning, så är det en olycklig otydlighet. RMV har ett berättigat intresse av att veta vad de ska uttala sig om, är det risk för återfall i brottslighet eller risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag? Örebro tingsrätt svarade RMV och återgav vad Högsta domstolen har uttalat i frågan, men tillade att det också i begreppet brottslighet av allvarligt slag inbegrips narkotikabrottslighet och grova egendomsbrott. Narkotikabrottslighet och grova egendomsbrott, däribland grov stöld och grov skadegörelse, nämns visserligen som exempel i förarbetena till bestämmelsen om särskild utskrivningsprövning men har inte nämnts av Högsta domstolen. Förarbetena, till en annan lagstiftning, ger stöd för en mer vidlyftig tolkning av vad som är brottslighet av allvarligt slag än vad Högsta domstolen gör. Jag kan emellertid konstatera att Högsta domstolen som prejudikatinstans har uttalat sig i frågan och att det får anses vara gällande rätt. Inte minst med anledning av att ett beslut om särskild utskrivningsprövning är en fråga om påföljd för brott vilket innebär att legalitetshänsynen gör sig gällande starkare där än på andra rättsområden.

Jag menar att det finns skäl att kritisera det faktum att Örebro tingsrätt i ett e-postmeddelande till berättar hur tingsrätten tolkar vad som är brottslighet av allvarligt slag och meddelat RMV att ”det är detta vi primärt intresserade av”. Det är tingsrättens uppgift att i varje enskilt ärende tolka gällande rätt, fatta ett beslut och ange skälen för beslutet. Om tingsrätten har en generell uppfattning om vilka brottstyper som utgör brottslighet av allvarligt slag så kan det

anges i beslutet. Om tingsrätten menar att det finns en risk att den dömda återfaller i ett grovt egendomsbrott och att ansökan därför ska avslå så bör det beskrivas på det sättet också. Det vore bra för ledningen av rättstillämpningen om ett sådant ärende prövades i högre instans. Men jag är kritisk till att tingsrätten per e-post till den myndigheten ger ett utlåtande, som med fog uppfattas som auktoritativt, om vilka brottstyper som RMV ska ha i åtanke när de bedömer om risken på skalstegen är låg, medelhög eller hög. Det kan ifrågasättas om det är förenligt med principen om att domstolar inte ska uttala sig om hur lagstiftning ska tolkas. Lagtolkningen sker i samband med, och endast, då domstolen fattar ett beslut eller avkunnar dom. Tolkning av gällande rätt ska redovisas på ett öppet och transparent sätt i skälen för ett beslut eller en dom. Jag menar att det är av särskild betydelse då det är en enda tingsrätt som hanterar dessa ärenden. Därför är det av särskild vikt, för att upprätthålla objektivitet och saklighet, att processen präglas av transparens. När tingsrätten ger upplysningar till den myndighet, vars utlåtande i många fall har en avgörande betydelse för den livstidsdömdes möjlighet till frigivning, om hur lagstiftningen ska tolkas per e-post finns det en risk att prövningen uppfattas som godtycklig av den enskilde livstidsdömda.

Örebro tingsrätts uttalande i e-postmeddelandet om vad som utgör brottslighet av allvarligt slag har sannolikt fått stor praktisk betydelse. RMV hänvisar i sin interna handledning, som är en handbok för dem som genomför utredningarna, till vad tingsrätten beskrivit om vad som utgör brottslighet av allvarligt slag. Med hänsyn till att RMV enbart i ett fåtal ärenden anger vilken typ av brottslighet som återfallet avser, så kan det i övriga ärenden röra sig om återfall i brott mot liv, hälsa, personlig säkerhet, grova egendomsbrott narkotikabrottslighet eller någon annan brottstyp. Det är en ovisshet som inte gagnar rättssäkerheten.

Jag vill även här påpeka att det är problematiskt att RMV i sin handledning ger uttryck för att vad som är brottslighet av allvarligt slag förändras över tid. RMV menar att det har tillkommit flera kriminaliseringar som borde inrymmas inom begreppet ”allvarlig brottslighet” samt att vad som är allvarlig brottslighet kan förändras i samband med vissa straffskärpningar. Det väcker farhågor ur ett förutsebarhetsperspektiv. Vem ska avgöra det? Det ankommer inte på RMV att göra en egen bedömning av vad som är brottslighet av allvarligt slag, det riskerar att bli godtyckligt. Om begreppet brottslighet av allvarligt slag ska förändras så är det en fråga för lagstiftaren eller Högsta domstolen, inte för en förvaltningsmyndighet.

Av den empiriska undersökningen framgår att domstolarna i hög grad på ett felaktigt sätt återger RMV:s bedömning. Det är betydligt vanligare att tingsrätten återger RMV:s bedömning på ett felaktigt sätt än på ett korrekt sätt. Det är till exempel vanligt förekommande att tingsrätten skriver att RMV yttrat sig i fråga om risken för brottslighet av allvarligt slag, när RMV enbart yttrat sig om risken för återfall i brottslighet. Det är två begrepp med olika juridisk

och språklig innebörd. Det här är inte en fråga om semantik, utan om att det måste stå klart vilken bedömning RMV respektive domstolen gör i fråga om vilken konkret brottslighet som den dömde riskerar att återfalla i. Särskilt med hänsyn till att riskbedömningen har en avgörande betydelse för frågan om omvandling. Det här är en allvarlig brist ur förutsebarhetssynpunkt för de livstidsdömda. Jag menar att det är av vikt att RMV följer sina föreskrifter och anger vilken typ av brottslighet som risken avser och att domstolarna på ett korrekt sätt redogör för RMV:s bedömning och motiverar sina överväganden.

Sammanfattningsvis är min uppfattning att det med brottslighet av allvarligt slag avses brott mot liv, hälsa och personlig säkerhet, eftersom det är vad Högsta domstolen som prejudikatinstans har uttalat. Av den analys som jag har gjort i detta arbete har framkommit Örebro tingsrätt även bedömer att narkotikabrottslighet och grova egendomsbrott hör till denna kategori. RMV utgår i sin interna handledning från vad Örebro tingsrätt uttalat och menar också att brottslighet av allvarligt slag är ett föränderligt begrepp och att nya kriminaliseringar kan hänföras dit samt att fler kriminaliseringar kan hänföras dit i händelse av straffskärpningar. Av rättstillämpningen framgår att det ofta råder bristande överensstämmelse mellan vad RMV har yttrat och hur detta återges i domskälen vad gäller allvarlighetsgraden på brottsligheten som risken avser.

6.3 En förutsebar riskbedömning?

Det här arbetet har skrivits utifrån den livstidsdömdes intresse av att kunna förutse vad som kommer att bedömas i prövningen av återfallsrisken samt vilka ansträngningar som denne kan göra för att påverka risken. Det har därtill analyserats om prövningen har inslag som kan bedömas som godtyckliga. Jag har tidigare i diskussionen berört en del brister i detta avseende men avser att under detta avsnitt redogöra för några teman kring förutsebarhet och godtycke som jag har identifierat.

En central fråga kopplat till frågan om förutsebarhet är vilken betydelse som tillmäts historiska riskfaktorer i riskbedömningen. Det vill säga sådana riskfaktorer som är av historisk karaktär och som den dömde inte kan påverka. Till exempel att denne har begått ett mord samt att denne tidigt debuterade i brottslighet och missbruk. En sådan historik kan inte den dömde ändra på. Av den empiriska undersökningen framgår att det är svårt för den livstidsdömde att förutse domstolens förhållningssätt till historiska riskfaktorer. Av en del ärenden förekommer att den dömde i allt väsentligt enbart uppvisar historiska riskfaktorer och att de framsteg som den dömde har gjort på anstalt inte är tillräckliga för att väga upp för dessa risker. I andra ärenden konstaterar tingsrätten att den dömde inte kan påverka sin bakgrund, men att den dömde i övrigt har gjort allt vad som ankommer på honom för att förbättra sin situation och bedömer därför det därför inte föreligger någon konkret och beaktansvärd risk. Docent Thomas Nilsson förespråkar ett system där det som beaktas i

riskbedömningen är förekomsten av dynamiska riskfaktorer, det vill säga sådana riskfaktorer som den dömda kan påverka, samt vilka åtgärder den dömda har vidtagit för att hantera dessa risker. Med hänsyn till att vi har ett system där livstidsdömda har möjlighet att få sitt straff tidsbestämt menar jag att riskbedömningen i första hand bör fokusera på sådant som den dömda kan påverka.

Jag vill även belysa det problematiska i samspelet mellan å ena sidan, bedömningen av återfallsrisken i ärenden om omvandling av fängelse på livstid, å andra sidan den dömdes möjligheter att få permissioner. Av den empiriska undersökningen framkommer i flera ärenden att den dömda har gjort stora framsteg, men att risken inte kan bedömas som låg på grund av att denne inte fått genomföra permissioner på egen hand. Den riskbedömningen kan senare ligga till grund för Kriminalvårdens beslut om permissioner. Det blir ofta cirkelresonemang där den dömda behöver genomföra permissioner för att risken för återfall i brott ska minska, men om inte RMV förändrar sin risknivå så utgör det ett skäl för Kriminalvården att neka permissioner. Det här framstår som en godtycklig ordning och det blir svårt för den enskilde livstidsdömda att veta vad den ska göra för att minska risken i en sådan situation. En annan sak är vilken betydelse som bör tillmätas frågan om permissioner. Överläkaren som var skiljaktig i fallet Simon menade att det finns en övertro på permissioner som nedvärderar betydelsen av framsteg som har skett på anstalt.

Det framstår vidare som mindre förutsebart hur domstolen beaktar osäkerheter i riskbedömningen. Enligt Högsta domstolen ska inte osäkerheter i bedömningen i sig leda till att en risk bedöms som konkret och beaktansvärd. När det gäller avsaknad av information om en livstidsdömds historik i ett annat land så verkar det vara ett exempel på en sådan osäkerhet som inte läggs den dömda till last. Vad gäller Lennys ärende framkommer det att det trots att det inte kunnat klarläggas hur han fått i sig narkotika så läggs det honom till last i riskbedömningen. Det som förenar dessa ärenden är att det inte går att få någon visshet om de faktiska förhållandena, men i Lennys ärende så bedöms det ändå ligga honom till last. Av förutsebarhetsskäl bör enbart sådana omständigheter som anses tillförlitligen utredda kunna ligga den dömda till last i en riskbedömning.

6.4 Avslutande ord

Mitt viktigaste medskick med detta arbete är att det är otillfredsställande att det råder så olika uppfattningar om begreppet brottslighet av allvarligt slag. Rättsläget skulle behöva klargöras i detta hänseende. RMV och domstolarna bör också bli tydligare med vilken typ av brottslighet man befarar att den livstidsdömda kan återfalla i. Dessa beskrivningar är för allmänt hållna vilket för den livstidsdömda riskerar att framstå som godtyckligt. Ett allmänt hållet påstående är svårt att bemöta. Mer konkretion vore av godo för rättssäkerheten.

En viktig fråga som behöver diskuteras framöver är vilken betydelse som ska tillmätas de riskfaktorer den dömde kan påverka respektive inte påverka. Jag menar att det från förutsebarhetssynpunkt finns goda skäl att fästa större vikt vid de faktorer som den dömde kan påverka. En annan fråga är vilken typ av riskfaktorer som har störst betydelse för huruvida en person faktiskt återfaller i brott. Den frågan ligger utanför rättsvetenskapen och utanför mitt kompetensområde. Min bristande kompetens i detta avseende kan ha påverkat mina slutsatser i detta arbete – genom att jag exempelvis missförstått delar i bedömningarna. Om så är fallet tar jag gärna emot påpekanden och kritik. Det vore intressant att ta del av framtida studier om förhållandet mellan dessa riskfaktorer.

RMV och Kriminalvården kan behöva hitta ett arbetssätt för att undvika ett moment 22 vad gäller permissioner. Om den dömde ska kunna minska risken för återfall i brottslighet måste dessa myndigheter arbeta tillsammans för att permissioner och andra risksänkande åtgärder genomförs. Med hänsyn till att vi har ett system där den livstidsdömde får anses ha rätt att få straffet tidsbestämt om förutsättningarna är uppfyllda, som Lernestedt beskriver, bör den dömde också kunna påverka sin återfallsrisk.

Källförteckning

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 2002:3 Psykisk störning, brott och ansvar.

SOU 2002:26 Frigivning från livstidsstraff.

SOU 2024:21 Ett inkluderande jämställdhetspolitiskt delmål mot våld.

Propositioner och regeringsskrivelser

Prop. 1962:10 Förslag till brottsbalk. Del A.

Prop. 1990/91:58 Om psykiatrisk tvångsvård m.m.

Prop. 2005/06:35 Lag om omvandling av fängelse på livstid.

Prop. 2018/19:138 Straffet för mord.

Prop. 2017/18:231 Ny kamerabevakningslag.

Prop. 2021/22:186 En stärkt rättsprocess och ökad lagföring

Dir. 2023/74 Tilläggsdirektiv till Utredningen om ett förstärkt samhällsskydd och en minskad risk för återfall i brott.

Litteratur

Böcker

Andershed, Henrik, L. Skeem, Jennifer, 'Psykopati: Aktuell teori och forskning', i Lidberg, i: Wiklund, Nils (red.), *Svensk rättspsykiatri – Psykisk störning, brott och påföljd*. Lund: Studentlitteratur s. 455-506.

Bennet, Tova (2020), *Straffansvar vid atypiska sinnestillstånd*. Stockholm: Norstedts.

Borgeke, Martin, Forsgren, Mikael (2021), *Att bestämma påföljd för brott*, 4 uppl., Stockholm: Norstedts.

Bäcklund, Agneta m.fl. (2023), *Brottsbalken – en kommentar*. 23 vers., Stockholm: Norstedts (JUNO).

Fitger, Peter m.fl. (2023), *Rättegångsbalken – en kommentar*, 95 vers., Stockholm: Norstedts (JUNO).

Grönwall, Lars, Holgersson, Leif, Idarsson, Bertil (2023), *Psykiatrin, tvånget och lagen – en lagkommentar i historisk belysning*, 8 vers., Stockholm: Norstedts (JUNO).

Hjertstedt, Mattias (2019), 'Beskrivningar av rättsdogmatisk metod: om innehållet i metodavsnitt vid användning av ett rättsdogmatiskt tillvägagångssätt', i: Ulander-Wännman m.fl. (red.), *Festskrift till Örjan Edström*. Umeå Universitet: Juridiska Institutionen s. 165–173.

Kleineman, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod', i: Zamboni, Mauro m.fl. (red.), *Juridisk metodlära*, Lund: Studentlitteratur s. 21–45.

Jareborg, Nils (2011), *Prolog till straffrätten*. 8 uppl., Uppsala: Iustus.

Jareborg, Nils, Zila, Josef (2022), *Straffrättens påföljdslära*, 7 uppl., Stockholm: Norstedts.

Lehrberg, Bert (2022), *Praktisk juridisk metod*. 14 uppl., Uppsala: Iuste.

Lernestedt, Claes (2008), 'I grevens tid? Ändrade rutiner för fängelse på obestämd tid', i: Elholm, Thomas (red.), *Ikke kun straf – festskrift till Vagn Greve*. Köpenhamn: Jurist- og Ökonomförbundet, s. 359-376.

Lidberg, Lars, Wiklund, Nils (2004), 'Psykopati, personlighetsstörningar, anpassningsproblem, ångestsyndrom och stressreaktioner', i: Wiklund, Nils (red.), *Svensk rättspsykiatri – Psykisk störning, brott och påföljd*. Lund: Studentlitteratur s. 205–236.

Lidberg, Lars, Wiklund, Nils, 'Psykisk utvecklingsstörning, hjärnskador och demens', i: Wiklund, Nils (red.), *Svensk rättspsykiatri – Psykisk störning, brott och påföljd*. Lund: Studentlitteratur s. 237–254.

Nilsson Hjorth, Bob, Hellström, Olof (2020), *Prövningstillstånd i hovrätten*, 1 uppl., Stockholm: Norstedts.

Peczenik, Alexander (1995), *Juridikens metod och teori*. 1 uppl., Lund: Fritzes.

Sandgren, Claes (2021), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: Ämne, material, metod, argumentation och språk*. 5 uppl., Stockholm: Norstedts.

Tidskrifter

Asp, Petter (2023), 'Recension - Åsa Gunnarsson och Eva-Maria Svensson, Rättsdogmatik – som rättsvetenskapligt perspektiv och metod, Studentlitteratur 2023, 196 s'. *Juridisk tidskrift*, 2022–2023, s. 935–952.

Danelius, Hans (2004), 'Europadomstolens domar – fjärde kvartalet 2003'. *Svensk juristtidning*, 2004 s. 56–83.

Olsen, Lena, 'Rättsvetenskapliga perspektiv'. *Svensk juristtidning*, 2004, s. 106–145.

Sandgren, Claes, 'Om empiri och rättsvetenskap – del 1'. *Juridisk tidskrift*, 1995–1996, s. 726–748.

Sandgren, Claes (2005), 'Är rättsdogmatiken dogmatisk?'. *Tidskrift for Rettvitenskap*, vol. 118 nr 4–5, s. 648–656.

Svensson, Erik, 'Essä om det straffrättsliga språkets begränsningar och potential'. *Svensk juristtidning*, 2021, s. 85.

Örnemark Hansen, Helen (2008), 'Omvandling av livstidsstraff – en fråga om villkorlig frigivning' *Juridisk tidskrift*, 2008-2009, s. 669-675.

Rapporter

Brottsförebyggande Rådet (2015), *Livstidsdomar – utveckling och faktisk strafftid*. Tillgänglig på denna [länk](#). Hämtad: 2024-01-23.

Eriksson, Åsa, Haggård-Grann, Ulrika, *Omvandling av livstidsstraff – första verksamhetsperioden 2006-2007*. Tillgänglig på denna [länk](#). Hämtad: 2024-01-23.

Haggård, Ulrika (2010), *Livstidsdömda – en kohortstudie av livstidsdömda under åren 1965-2007 med fokus på risk-och skyddsfaktorer för intra-institutionellt våld samt återfall i brott efter frigivning*. Tillgänglig på denna [länk](#). Hämtad: 2024-05-02.

Kriminalvården (2022), *KOS 2022 – Kriminalvård och statistik*. Tillgänglig på denna [länk](#). Hämtad: 2024-01-23.

Sturup, Joakim m.fl. (2014), *Riskbedömning i kriminalvård och rättspsykiatri*. Tillgänglig på denna [länk](#). Hämtad 2024-05-02.

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 2007 s. 266

NJA 2008 s. 579 I

NJA 2020 s. 1016.

Europadomstolen

Weeks mot Förenata kungadömet, nr 9787/82, dom meddelad den 2 mars 1987.

Taxquet mot Belgien, nr 46470/11, dom meddelad den 16 november 2010.

Övrigt

Elektroniska källor

Carlén, Linnea (2024). 'Socialdemokraterna vill punktmarkera unga på väg in i gängkriminalitet'. Sveriges Television. Tillgänglig på denna [länk](#). Hämtad: 2024-04-27.

Egidius, Henry (2024), *Psykologilexikon*. Tillgänglig på denna [länk](#). Hämtad: 2024-02-10.

Svenska Akademin (2015), *Svenska akademins ordlista*. Tillgänglig på denna [länk](#). Hämtad: 2024-01-23.

Wikén, Johan (2024). 'Våldet ökar i svenska fängelser: vi tappar kontrollen'. Sveriges Television, 4 februari 2024. Tillgänglig på denna [länk](#). Hämtad: 2024-05-20.

Remissyttranden

Hovrätten över Skåne och Blekinges remissyttrande, Dnr. 179-260-022 (2002-09-02), Yttrande över betänkandet *Frigivning från livstidsstraff*.

Rättsmedicinalverkets remissyttrande, Dnr. X17-90637 (2017-10-27), Yttrande över betänkandet *Villkorlig frigivning – förstärkta åtgärder mot återfall i brott* (SOU 2017:61).

Åklagarmyndigheten i Stockholms remissyttrande, Dnr. 2002/0640 (2002-09-02), Yttrande över betänkandet *Frigivning från livstidsstraff*.

Åklagarmyndigheten i Västerås remissyttrande, Dnr. 500 2002/0377 (2002-09-02), Yttrande över betänkandet *Frigivning från livstidsstraff*.

Åklagarmyndighetens remissyttrande, Dnr ÅM 2017-2263 (2018-01-22),
Yttrande över förslag till nya föreskrifter för Rättsmedicinalverkets riskutred-
ning inför prövningen av omvandling av fängelse på livstid.

Allmänna handlingar

Rättsmedicinalverket (2023), *Handledning riskutredning inför omvandling
av fängelse på livstid.*

Kriminalvården (2024), *Pågående gymnasial yrkesutbildning samt arbets-
marknadsutbildning.*